

# ԲԱՆԲԵՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

ISSN 1829-054X



Matenadaran  
Mesrop Mashtots Institute of Ancient Manuscripts  
and “Friends of the Matenadaran” Benevolent Fund express their  
gratitude to “JTI ARMENIA” CJSC  
for supporting the publication of this volume

**Մատենադարան**  
**Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ինստիտուտը և**  
**«Մատենադարանի բարեկամներ» բարեգործական հիմնադրամը**  
**երախտագիտություն են հայտնում «ՋԵՅ ԹԻ ԱՅ ԱՐՄԵՆԻԱ» ՓԲԸ-ին**  
**սույն հատորի հրատարակությանն աջակցելու համար**



MATENADARAN  
MESROP MASHTOTS INSTITUTE OF ANCIENT MANUSCRIPTS

**BULLETIN OF MATENADARAN**  
**38**

Yerevan – 2024

МАТЕНАДАРАН  
ИНСТИТУТ ДРЕВНИХ РУКОПИСЕЙ ИМЕНИ МЕСРОПА МАШТОЦА

**ВЕСТНИК МАТЕНАДАРАНА**  
**38**

Ереван – 2024

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ  
ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ ՀԻՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

**ԲԱՆԲԵՐ  
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ**

**38**

Տպագրվում է Մեսրոպ Մաշտոցի անվան  
Մատենադարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Խմբագրական խորհուրդ՝ Գոհար Մուրադյան (գլխավոր խմբագիր),  
Վահան Տեր-Ղևոնդյան, Կարեն Մաթևոսյան, Օլգա Վարդազարյան, Վահե  
Թորոսյան, Թեո վան Լինտ, Արմեն Մովսեֆյան, Արտաշես Շահնազարյան,  
Գուրգեն Գասպարյան, Նազենի Ղարիբյան, Արուսյակ Թամրազյան, Հայկ  
Համբարձումյան:

«Բանբեր Մատենադարանի» 38, Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի  
ինստիտուտ. Երևան, 2024, 352 էջ:

«ԲԱՆՔ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱՅ» ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ  
ՀՈՒՆԱՐԵՆ ԱՂԲՅՈՒՐԸ

**Բանալի բառեր՝** Ասույթներ, թարգմանություն հունարենից, «Փարիզյան կորպուս», կեղծ Մաքսիմոս Խոստովանող, թեմատիկ բաժանում, հեթանոս իմաստուններ:

Սույն հատորում հրատարակվող «Բանք իմաստասիրաց» ժողովածուի՝ ԺԳ-ԺԴ դդ. ձեռագրերի հիման վրա Ռուզան Պողոսյանի պատրաստած քննական բնագիրը ստիպեց մեզ որոնումներ ձեռնարկել՝ եթե ոչ ողջ ժողովածուի, ապա նրանում ընդգրկված առանձին ասույթների հունարեն աղբյուրը պարզելու համար:

Անտիկ շրջանում և միջնադարում շրջանառվել են իմաստունների ասույթների զանազան հունարեն ժողովածուներ, որոնց կազմը հաճախ փոփոխվել է, անգամ նույն ասույթը տարբեր ժողովածուներում երբեմն վերագրվել է տարբեր հեղինակների: Մեզ են հասել մի շարք այդօրինակ ժողովածուներ, որոնցից ոչ բոլորն են առ այսօր հրատարակված և ուսումնասիրված:

Մեզ հասած և արդեն հրատարակված ամենածավալուն ժողովածուներից են «Փարիզյան կորպուսը» (*Corpus Parisinum*, այսուհետ՝ *CP*) և կեղծ Մաքսիմոս Խոստովանողի<sup>1</sup> (*ps.-Maximus Confessor*, այսուհետ՝ *Max.*) «Ընդհանուր տեղիները» (*Loci communes*):

*CP*-ն այդպես է կոչվել, քանի որ 1894 թվականից ի վեր հայտնի է եղել *Codex Parisinus Graecus 1168*-ի շնորհիվ, որի ԺԴ-ԺԵ դարերի մագաղաթյա 39-171 թերթերը<sup>2</sup> պարունակում են յոթ մասից բաղկացած ասույթների ժողովածու<sup>3</sup>: Հետագայում հայտնաբերվեց նույն ժողովածուի ևս մեկ ձեռագիր՝

\* Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ք.գ.դ., gohar\_muradyan@yahoo.com, հոդվածը ստանալու օրը՝ 21 նոյեմբերի, 2024, հոդվածը գրախոսելու օրը՝ 30 նոյեմբերի, 2024:

<sup>1</sup> Մաքսիմոս Խոստովանողը կամ Կոստանդնուպոլսեցին (մոտ 580–662 թթ.) եղել է աստվածաբան, թողել է հարուստ գրական ժառանգություն:

<sup>2</sup> Նույն կազմի մեջ ընդգրկված I-X թերթերը Ագապետոսի ասույթներ են (*Sententiae Agapeti*)՝ տպագրված 1509 թ. Վենետիկում, իսկ 1-38 թղթեր թերթերին ձեռագիր անանուն հոգեշահ խրատներ են:

<sup>3</sup> 1. «Քրիստոնեական ծաղկաբույս»՝ 568 ասույթ, 2. Բրիտանացի մասին հեթանոս հեղինակների 14 գուշակություն, 3. հեթանոս իմաստունների 556 ասույթ, 4. Բաղվածքներ Ստո-

*Codex Bodleianus Digby 6*, ժՁ դար՝ կազմով և բովանդակությամբ շատ նման փարիզյանին: Այդ երկու ձեռագրի համեմատությամբ բնագիրը հրատարակած Դենիս Սիրբիի կարծիքով ժողովածուն հավանաբար կազմվել է Ը դարում<sup>4</sup>: Նշենք, որ Յոհան Ստոբեոսի<sup>5</sup> (Ե դար) կազմած ժողովածուն, որ Տեղայի կարծիքով, աղբյուր է ծառայել հայերեն ասույթների համար<sup>6</sup>, դրանցում ընդգրկված հեթանոս հեղինակների ասույթների կարևոր աղբյուր է համարվում<sup>7</sup>:

*Max.*-ը<sup>8</sup> կազմվել է Թ դարում կամ Ժ դարասկզբին և 1000 թվականի շուրջ ընդարձակվել լրացվելով նոր և ավելի ծավալուն ասույթներով (դա *Max. II*-ն է): Նրա մեծ տարածվածության մասին են վկայում մոտ ինը տասնյակ ձեռագրերը: Այն բաղկացած է թեմատիկ 71 գլխից, որոնցից 2-րդը (περί φρονήσεως – «Խոհեմության մասին») բովանդակությամբ համեմատելի է հայերեն ժողովածուի առաջին անվերագիր խմբի՝ խոհեմությանը<sup>9</sup> նվիրված 10 ասույթների հետ, 4-րդը (περί ἀνδρείας καὶ ἰσχύος – «Արիության և ուժի մասին») «Յաղագս արիութեան» գլխի հետ,

6-րդը (περί φύλων καὶ φιλαδελφίας – «Ընկերների և ընկերասիրության մասին») «Վասն բարեկամաց» գլխի հետ,

9-րդը (περί ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας – «Իշխանության և տերության մասին») «Վասն իշխանաց» գլխի հետ,

33-րդը (περί ὄρκου – «Երդման մասին») «Վասն երդման» գլխի հետ,

17-րդը (περί παιδείας καὶ φιλοσοφίας καὶ παιδῶν ἀνατροφῆς – «Կրթության, փրկիստփայության և մանուկների դաստիարակության մասին») «Վասն խրատու» գլխի հետ,

18-րդը (περί εὐτυχίας καὶ δυστυχίας – «Բարեբախտության և անբախտության մասին») «Վասն բախտի» գլխի հետ,

բեռնից՝ 214 ասույթ) 5. Դեմոկրիտոսի, Էպիկտետոսի և Իսկրատեսի 97 ասույթ, 6. հեթանոսների՝ այբբենական կարգով դասավորված 228 ասույթ, 7. Մենանդրոսի մոնոստիֆոսներ՝ 304 ասույթ:

<sup>4</sup> *The Corpus Parisinum (A Medieval Anthology of Greek Texts from the Pre-Socratics to the Church Fathers, 600 B. C. – 700 A. D.)*, a Critical edition of the Greek Text with Commentary and English Translation, by **Denis M. Searby**, Books I & II, Lewingston-Queenston-Lampeter, 2007, Book I, p. 112.

<sup>5</sup> *Ioannis Stobaei anthologium, 5 vols.*, Ed. **C. Wachsmuth, O. Hense**, Berlin, 1958.

<sup>6</sup> Տե՛ս Բ. Պողոսյանի հոդվածը, ծան. 2:

<sup>7</sup> *The Corpus Parisinum*, Book I, p. 39-40, հայերեն 63 ասույթների հունարեն զուգահեռների սկզբնաղբյուրն իրոք առկա է Ստոբեոսի ժողովածուում, տե՛ս ստորև:

<sup>8</sup> **Ps.-Maximus Confessor**, *Erste kritische Edition einer Redaktion des sacro-profanen Florilegiums Loci communes*, ed. **Sibylle Ihm**, Stuttgart, 2001. Առաջաբանում Սիբիլլե Իմը հիշատակում է ասույթների լատիներեն, սլավոներեն, հայերեն ու արաբերեն թարգմանությունները և նշում, որ դրանք հաշվի չեն առնված իր հրատարակության մեջ (SS. CIV-CV):

<sup>9</sup> Հմմտ. *Սոփերք հայկականք*, Կ. Ա., Վենետիկ, 1853, էջ 9, «Իմաստաբիրն»:

26-րդը (περὶ ἀμαρτίας καὶ ἐξαγορευέσεως – «Սխալի և ապաշխարութեան մասին») «Վասն խոստովանութեան» գլխի հետ,

43-րդը (περὶ ἰατρῶν – «Բժիշկների մասին») «Վասն բժշկաց» գլխի հետ,

68-րդը (περὶ γυναικῶν – «Կանանց մասին») «Վասն շար կանանց» գլխի հետ,

51-րդը (περὶ νόμου – «Օրենքի մասին») «Վասն արինաց» գլխի հետ,

41-րդը (περὶ προνοίας – «Նախախնամութեան մասին») «Վասն խնամոց» գլխի հետ,

12-րդը (περὶ πλούτου καὶ πενίας καὶ φιλαργυρίας – «Հարստութեան և արձաթասիրութեան մասին») «Վասն հարստութեան» գլխի հետ,

30-րդը (περὶ μέθης – «Արբեցութեան մասին») «Վասն արբեցութեան» գլխի հետ,

23-րդը (περὶ τιμῆς γονέων καὶ φιλοτεκνίας – «Ծնողներին պատվելու և որդեսիրութեան մասին») «Վասն պատուոյ հարց» գլխի հետ,

11-րդը (περὶ κολακείας – «Քծնողութեան մասին») «Վասն շոգմոզութեան» գլխի հետ,

56-րդը (περὶ εὐγενείας καὶ δυσγενείας – «Ազնվագարմութեան և ցածր ծագման մասին») «Վասն լուսավորութեան» գլխի հետ,

20-րդը (περὶ σιωπῆς καὶ ἀπορρήτων – «Լռութեան և անճառելիի մասին») «Վասն լռութեան» գլխի հետ,

39-րդը (περὶ δόξης – «Փառքի մասին») «Վասն դատաստանի» և «Վասն փառաց» գլխի հետ,

65-րդը (περὶ θανάτου – «Մահվան մասին») «Վասն մահու» գլխի հետ,

9-րդը (περὶ ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας – «Իշխանութեան և տերութեան մասին») ևս մեկ «Վասն իշխանաց» գլխի հետ:

Հայերեն ասույթների զուգահեռները մեծ մասամբ *Max.*-ի նշված գլուխների հետ են:

*Max.*-ի յուրաքանչյուր գլուխ սկսվում է մեջբերումներով նոր կտակարանից, ապա Հին կտակարանից, նախանիկիական շրջանի եկեղեցու հայրերից, Փիլոն Ալեքսանդրացուց, Հովհան Դամասկացուց և Փոտ պատրիարքից, ապա դրանց հետևում են անտիկ իմաստուններին վերագրված ասույթներ: Նպատակը քրիստոնեական բարոյախոսությունը հեթանոս հեղինակների ասույթներով հաստատելն էր<sup>10</sup>:

<sup>10</sup> Denis M. Searby, "Byzantine 'Encyclopedism', Sacro-Profane Florilegia and the Life of Saint Cyril Philotes," *ΔΩΡΟΝ ΡΟΔΟΠΟΙΚΙΑΟΝ. Studies in Honour of Jan Olof Rosenqvist*, Uppsala, 2012, p. 203.



*Max.-ում ընդգրկված ասույթների հիմնական աղբյուրը CP-ն է<sup>11</sup>:*

200 ասույթից բաղկացած հայերեն հավաքածուի կորիզը՝ 148 ասույթ (1-5<sup>12</sup>, 7-18, 21-22, 24-34, 36-64, 66-83<sup>13</sup>, 86-91, 93, 96-105, 107-117, 120-126, 128, 130, 132, 135, 139-148, 150-151<sup>14</sup>, 154-161, 163, 165-168, 173-175, 177-180), զուգահեռներ ունեն և՛ կեղծ-Մաքսիմոսի, և՛ Փարիզյան ժողովածուներում առանձին, հաճախ անկարևոր, տարբերակներով, իսկ քսան յոթը (6, 19-20, 23, 35, 65, 84, 92, 94-95, 106, 118-119, 127, 129, 131, 133-134, 136-137, 149, 152-153, 162, 169, 171-172) զուգահեռներ ունեն միայն Մաքսիմոսի մոտ: Հետևյալ ասույթների զուգահեռներ ենք գտնում այլ աղբյուրներում՝ 164 (Secundus<sup>15</sup>), 170 (DL<sup>16</sup>): Երեք ասույթի (85, 138, 176<sup>17</sup>) համար, որոնք պետք է որ թարգմանված լինեին, որևէ հունարեն զուգահեռ մեզ առայժմ չի հաջողվել գտնել:

Վերջին՝ «Յաղագս աստուածութեան», բաժինը ամենայն հավանականությամբ նախնական թարգմանություն մաս չի կազմել և հետագայում է ավելացվել: Վերջին երեքը՝ 198-200, փոխառված են «Պիտոյից գրքից»՝ որոշ տարբերակներով<sup>18</sup>, 196-ի զուգահեռ ենք գտել Կղեմես Աղեքսանդրացու մոտ (Clem. Alex. Strom.<sup>19</sup>), իսկ 181-195 և 197<sup>20</sup> համարների ծագումն առայժմ չի հաջողվել պարզել: Ասույթների քրիստոնեական բովանդակությունը և դրանց վերագրումը հեթանոս հեղինակների ստիպում է հեռավոր զուգահեռ տեսնել «Փարիզյան կորպուսի» երկրորդ՝ գուշակությունների բաժնի հետ<sup>21</sup>:

<sup>11</sup> *The Corpus Parisinum*, Book I, p. 77; **Ps.-Maximus Confessor**, *Loci communes*, S. XVII.

<sup>12</sup> Երեք նախադասությունից բաղկացած չորրորդ ասույթի միայն առաջին նախադասությունը զուգահեռ ունի Max.-ում և CP-ում:

<sup>13</sup> Սեկունդոսին վերագրված հայերեն ասույթը (82) զգալիորեն կարճ է հունարեն զուգահեռից:

<sup>14</sup> Այս երկու ասույթները կարելի էր նաև մեկնաբանել որպես մեկ ասույթի մասեր: Այդպես է նաև Max.-ում, բայց CP-ում դրանք շատ հեռու են միմյանցից՝ մեկը չորրորդ բաժնում, մյուսը վեցերորդում:

<sup>15</sup> *Secundus the silent philosopher*, Ed. **B. E. Perry**, Ithaca, New York, 1964.

<sup>16</sup> **Diogenes Laertius**՝ *Diogenis Laertii vitae philosophorum*, ed. **H. S. Long**, Oxford, 1964-1966.

<sup>17</sup> Այս ասույթն աղավաղված է թվում, առնվազն՝ թերի:

<sup>18</sup> Հմմտ. I. «Պէտմ» 2, 5, II. «Նրատ» 3, «Գիրք պիտոյից»՝ ՄՀ, հ. է, Ը դար (Յաւելուած), Անթիլիաս-Լիբանան, 2007, էջ 751, 756, 761:

<sup>19</sup> **Clemens Alexandrinus**, *Stromata*, ed. **O. Stählin, L. Früchtel, U. Treu**, 2 vols., Berlin, 2:1960; 3:1970.

<sup>20</sup> 197 հեռավոր նմանություն ունի Max.-ի մի ասույթի հետ:

<sup>21</sup> Օրինակ՝ 194-րդը թերևս համեմատելի է CP 2. 11-ի հետ. «Գեղֆիոս Ապոլլոնի մեկ այլ գուշակություն. Միայն երկնային լույսն ինձ վրա իշխանություն ունի, և շարշարվողն աստված է, և աստվածությունը չի շարշարվում: Քանզի նա և՛ մանկանացու է, և՛ անմահ: Նույնն արդեն թե՛ աստված է, թե՛ մարդ, կրելով այն ամենը, ինչ իր հորն է, ստանալով այն ամենը, որ իր մորն է, կյանքի կորովը՝ հորից, իսկ երկրային մորից՝ խաչը, գերեզմանը, վիրավորանքը, վիշտը: Նրա աչերից մի օր ջերմ արտասում է հեղվել: Նա հինգ հացով հինգ հազար հոգու է հագեցրել: Անմահն ինձելով՝ ուժ էր ցանկանում: Բայց Քրիստոսն աստված է: Փայտի վրա է տարածվել: Մեռնելով ու թաղվելով նա համբարձվել է երկինք»:

Ակնհայտ է, որ հայերեն ասույթները թարգմանվել են «Max.-ի ընտանիքին»<sup>22</sup> պատկանող մի ժողովածուից՝ հաշվի առնելով դրա մեծ տարածվածությունը և կառուցվածքը: Բացառված չէ, որ դա եղել է այդ ընտանիքին պատկանող մի համառոտ տարբերակ: Ուշագրավ է, որ թարգմանությունը ներառում է բացառապես հեթանոս հեղինակների ասույթներ:

Հայերեն ասույթների համեմատությունը հունարեն զուգահեռների հետ ցույց է տալիս, որ դրանց հատկապես ոչ շատ ծանոթ հեղինակների անունները երբեմն աղավաղվել են՝ հավանաբար գրիչների ձեռքով: Հերոդոտոսը դարձել է «Իրազէս» (8), Լակոնը՝ «Լակին» (17), Ղեոնիդեսը՝ «Ղեւիդէս» (18), Մուսոնիոսը՝ «Մոնիոս» (19), Պիռոսը՝ «Պաւոս» (20), Կլիտարքոսը՝ «Կալիստրատոս» (22), Դեմոկրիտոսը՝ «Դիմոկրատէս» (42), Իսոկրատեսը՝ «Սոկրատ(էս)» (54, 91, 106, 112, 141, 156), Սոստրատոսը՝ «Սոկրատէս» (132), Դեմոկրիտոսը՝ «Դիոկրատէս» (7) և «Դիմոկրատէս» (42, 80), Էմպեդոկլեսը՝ «Եմբեդոկրէս» (61), Փիլիստինը՝ «Փիլիստոն» (55), Ստրիպոն Մեգարացին՝ «Ոստրիպոն Իկարացի» (68), Փիլոքսենոսը՝ «Փիլաքսիոս» (83), Էպիկտետեսը՝ «Եպիտիքոս» (117), Թեոպեմպոսը՝ «Թէոպիտոս» (94, 129), Կղեստրատոսը՝ «Կղէտոս» (109), Կրատեսը՝ «Կրատիտոտէս» (125), Սկղերիոսը՝ «Սեկրիսոս» (133), Թեոփրաստոսը՝ «Թեփրատէս» (144), Զալեկոսը՝ «Ելեկոս» (153), Ամասիսը՝ «Ռամեսէս» (160), Կավսիացիք՝ «Կուսիանացիք» (171), Լիկուրգոսը՝ Շիկոգոս (177), Կոտիսը՝ «Կուտ» (179)<sup>23</sup>: Բիաս անվան «Բիանտոս» սեռական հոլովածուը հայերեն բնագրում հանդես է գալիս որպես ուղղական (5, 165):

Կան նաև ասույթներն այլ հեղինակների վերագրելու դեպքեր՝ Պլուտարքոսինը՝ «Պիթագորաս»-ին (10), Հոմոնուլոսինը՝ «Դիմոսթենէս»-ին (28), Կատոնինը՝ «Կղուտարքոս»-ին<sup>24</sup> (32), Սոլոնինը՝ «Սոկրատ»-ին (50), Դիոգենեսինը՝ «Դեոդոր»-ին (60), Պլուտարքոսինը՝ «Իրոն»-ին (70)»-ին, Փիլոնի կնոջ անունը՝ «Կինն Դիմոգինէ»-ին (81), Զալեկոսինը՝ «Կիւոս»-ին (87), Հիպոկրատեսինը՝ «Յովսեպոս»-ին (136), Լիկուրգոսինը՝ «Աղեքսանդրոս»-ին (148), Կլիտարքոսինը՝ «Պղուտարքոս»-ին (159) և այլն: Հիշենք, որ հենց հունական ժողովածուների միջև ևս կան նման տարածայնություններ:

Ստորև բերում ենք հայերեն ասույթների հունարեն զուգահեռները, որոնք գտել ենք վերոհիշյալ ժողովածուներում և մեր նշած այլ աղբյուրներում՝

<sup>22</sup> Այս բնորոշումը՝ Maximus family, պատկանում է Դենիս Սիբբիին, տե՛ս Denis M. Searby, “Byzantine ‘Encyclopedism’, Sacro-Profane Florilegia and the Life of Saint Cyril Phileotes,” p. 202:

<sup>23</sup> Մինչդեռ մյուսները ճիշտ են առաջադրված՝ «Պղատոն» (1, 53, 95, 116), «Պղուտարֆոս» (2, 107, 120, 135, 154), «Դիոդորոս» (9), «Սոկրատէս» (58, 167), «Աղեքսանդր(ոս)» (13, 49, 75, 113), «Արիստոտէլ» (16, 26, 41, 76, 113, 139, 155), «Մենամորոս» (33) և այլն:

<sup>24</sup> «Պղուտարֆոս» կամ «Կլիտարֆոս» անվան աղավաղված ձևն է թվում:

Թարգմանությամբ հանդերձ: Համարները համապատասխանում են Ռուզան Պոդոյանի քննական հրատարակություն մեջ նշված համարներին: Բացակայող համարներն այն ասույթներին են, որոնց համար զուգահեռ չի հաջողվել գտնել:

1. *Πλάτωνος*. πρέπει μὲν που, ὦ μακάριε, τῶ τῶν μεγίστων προστατοῦντι μεγίστης φρονέσεως μετέχειν (Max. 9.39/42<sup>25</sup>, CP 4.178<sup>26</sup>) – *Պլատոնի*. Վայել է, ո՛վ երանելի, որ մեծագույն գործերի գրուի կանգնածը օժտված լինի մեծագույն խնեմությամբ:

2. Οἱ μὲν ξενιτεύοντες εἰς τὴν πατρίδα, οἱ δὲ φιλοσοφοῦντες εἰς φρονεῖν κατασπεύδουσιν (Max. 2.15/14, CP 3.69) – (*Պլուտարխոս*.) Ճամփորդները շտապում են հայրենիք, իսկ փիլիսոփաները՝ դեպի խնեմություն:

3. *Ἰσοκράτους*. Βουλευόμενος παραδείγματα ποιοῦ τὰ παρεληλυθότα τῶν μελλόντων· τὸ γὰρ ἀφανὴς ἐκ τοῦ φανεροῦ ταχίστην ἔχει τὴν διάγνωσιν (Max. 2.21/20, CP 3.145) – *Իսոկրատեսի*. Խորհելիս անցյալը դարձրու ապագայի օրինակ, քանզի անհայտը հայտնից է առագ հանաչվում:

4. Ὁ κακῶς διανοηθεὶς περὶ τῶν οἰκείων οὐδέποτε καλῶς βουλευέσεται περὶ τῶν ἀλλοτρίων (Max. 2.22/21 [Isocr.]<sup>27</sup>, CP 3.146) – Սեփական գործեր վատ կառավարողը երբեք լավ խորհուրդ չի տա ուրիշների գործերի առիթով:

5. Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς, τίς ἄριστος σύμβουλος; ἔφη· Ὁ καιρὸς (Max. 2.44/44 [Bias], CP 6.64) – Երբ նույն մարդուն հարցրին՝ ո՛վ է լավագույն խորհրդակիցը, ասաց՝ Ժամանակը<sup>28</sup>:

6. *Φαβωρίνου*. Δέον τὰ τέλη τῶν πραγμάτων ἡμᾶς προορᾶν καὶ οὕτως τὴν τούτων ἐπιχείρησιν ποιεῖσθαι (Max. 2.48/50) – *Փաբորինոսի*<sup>29</sup>. Մենք պիտի նախ տեսնենք իրերի ավարտը և ըստ դրա ձեռնարկենք դրանք:

7. Τόπων μεταβολαὶ οὔτε φρόνησιν διδάσκουσιν, οὔτε ἀφροσύνην ἀφαιρέονται (Max. 2.46/47, CP 6.190) – Տեղերի փոփոխությունները ո՛չ խելք են սովորեցնում, ո՛չ էլ անխելությունն են վերացնում:

8. *Ἡροδότου*. Ἴσον ἐκεῖνο, ὃ βασιλεῦ, παρ' ἐμοὶ κέκριται, φρονέειν τε εὖ καὶ τῶ λέγοντι χρηστὰ ἐθέλειν πείθεσθαι (Max. 15.53/65, CP 4.26<sup>30</sup>) –

<sup>25</sup> Առաջին թիվը գլխի համարն է, ապա կետից հետո՝ ասույթի համարը Max.-ի տարբեր խմբագրություններում՝ շեղ գծով միմյանցից բաժանված: Max. 68./24 (84, տե՛ս նաև 137, 142, 153, 172) տիպի համարակալումը նշանակում է, որ ասույթն առկա է միայն Max.II-ում:

<sup>26</sup> Տե՛ս Stobaeus 4. 5. 90:

<sup>27</sup> Նման նշումները նշանակում են, որ դա հրատարակության պատրաստողի ենթադրությունն է:

<sup>28</sup> Ավելի նշգրիտ՝ «նիշտ պահը»:

<sup>29</sup> Վերագրվել է նաև Բարբրոսին:

<sup>30</sup> Տե՛ս Stobaeus 3. 3. 57:

Հերոդոտոսի. Ինά ρηνιւ է, ո՛վ արքա, նոյն բանն է խոհեմությունը և բարի խորհրդատուին վստահել ցանկանալը:

9. *Διοδώρου*. Σοφὸν γὰρ βουλεύμα ὑπὲρ χειῖρας πολλὰς καὶ κρείσσων σοφὸς ἰσχυροῦ (Max. 2.29/29, CP 3.473) – *Գիորդոսի*. Իմաստուն խորհուրդ վեր է բարձրաթիվ ձեռքերից, և իմաստունը գերազանցում է ուժեղին:

10. Οὔτε ἴπῳ χωρὶς χαλινῶ, οὔτε πλοῦτῳ χωρὶς λογισμοῦ δύνάτον ἀσφαλῶς χρῆσασθαι (Max. 12.35/34, CP 3.13<sup>31</sup>) – (Պլուտարխոս) ո՛չ ձիուն է հնարավոր կառավարել առանց սանձի, ո՛չ էլ հարստությունն առանց խոհեմության:

11. Θεασάμενος δὲ τὰς τῶν Κορινθίων πόρτας ἰσχυρῶς κεκλεισμένας ἔφη· μὴ γυναιῖκες ἐνθάδε κατοικῶσιν; (Max. 4.12/12, CP 3.258) – (Նոյն մարդը՝ Սոկրատեսի) Տեսներով, որ կորսրացիների դռները պինդ փակված են, նա ասաց. «Մի՞թե կանայք են այստեղ բնակվում»:

12. *Μενάνδρου*. Ἴσχυς νοῦν οὐκ ἔχουσα τάφῳ τοὺς ἐμπίπτοντας παραδίδωσιν (Max. 4.13/13, CP 3.354) – *Մենանդրոսի*. Խելք չունեցող ուժը գերեզմանի է մատնում դրա մեջ հայտնվածներին:

13. *Ἀλεξάνδρου*. Οὗτος παρακαλούμενος δὲ ὑπὸ τῶν φίλων νυκτὸς ἐπιθέσθαι τοῖς πολεμίοις εἶπεν· “οὐ βασιλικόν ἐστὶν κλέπτειν τὴν νίκην” (Max. 4.14/14, CP 3.403) – *Ալեքսանդրի*. Երբ ընկերները կոչ էին անում թշնամուն գրոհել գիշերով, նա ասաց. «Հաղթանակը գողանալն արքայալսյել չէ»:

14. Θεασάμενος δὲ τὴν ὁμώνυμον αὐτοῦ δειλὸν ὄντα ἔφη· νεανίσκε, ἢ τὸ ὄνομα ἄλλαξον ἢ τὸν τρόπον” (Max. 4.15/15, CP 3.404) – (Ալեքսանդր), տեսներով, որ իր անվանակիցը երկչու է, ասաց. «Պատանի, կամ անունը փոխիր, կամ գործերդ եղանակը»:

15. Παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν φίλων τεκνοποιῆσαι ἔφη· “μὴ ἀγωνιάτε· καταλείπω γὰρ ὑμῖν<sup>32</sup> τέκνα τὰς ἐκ τῶν ἀγώνων νίκας” (Max. 4.16/16, CP 3.411) – (Ալեքսանդր), երբ ընկերները հորդորում էին զավակներ ունենալ, ասաց. «Մի՛ անհանգստացե՛ք, քանզի կոխվներում հաղթանակներու եմ թողնում ձեզ որպես զավակների»:

16. Ὁ αὐτὸς ἐξίῳν ἐπὶ πόλεμον· Ἀριστοτέλης ἔφη· “περίμεινον τὸ τέλειον τῆς ἡλικίας<sup>33</sup>, καὶ τότε πολέμει.” ὁ δὲ<sup>34</sup> “φοβοῦμαι” εἶπε<sup>35</sup> “μὴ πῶς πε-

<sup>31</sup> Στίϋ Stobaeus 2. 1. 185:

<sup>32</sup> CP չիք

<sup>33</sup> CP + εἰς αὐξήσιν σώματος

<sup>34</sup> CP + Ἀλέξανδρος ἔφη

<sup>35</sup> CP չիք



ἀνδράσιν ἀπειλῶν» (Max. 4.27/28<sup>37</sup>) – երբ Պիռոսն արշավում էր լալեդեմնացիների դեմ ու ահագին սպառնում, ծերունիներից մեկը՝ Կերկիրիդարը, ժողովում ոսփի կանգնելով, ասաց. «Եթե սպառնացողն աստված է, չվախենանք, քանի որ ոչ մի անարդար բան չենք անում, իսկ եթե մարդ է, թող իմանա, որ այրերի է սպառնում»:

21. Հմմտ. *Էյրիպիդոս*. *ἐπίσταμαι δὲ καὶ πεπειράμαι λίαν | ὡς τῶν ἐχόντων πάντες ἄνθρωποι φίλοι* (Max. 6.69/103, CP 4.188<sup>38</sup>) – *Եվրիպիդեսի*. Գիտեմ և բավական փորձառություն ունեմ, որ բոլոր մարդիկ ունևորների բարեկամներ են:

22. *Κλειτάρχου*. *Σεαυτοῦ τὰ ἀτυχήματα τῶν φίλων ἡγοῦ, τῶν δὲ εὐτυχημάτων κοινώνει τῷ φίλῳ* (Max. 6.70/104, CP 3.215) – *Կլիտարքոսի*. Ընկերներիդ դժբախտությունները բոլոր համարիք, իսկ բարեբախտությունդ կիսիր ընկերոջդ հետ:

23. *Δίωνος Χρυσοστόμου*. *Ὅπόσους γὰρ ἂν τις ἦ κεκτημένος ἐταίρους, τοσούτοις μὲν ὀφθαλμοῖς ἂ βούλεται ὄρᾶ, τοσαύταις δὲ ἀκοαῖς ἂ δεῖ ἀκούει, τοσαύταις δὲ διανοαῖς διανοεῖται περὶ τῶν συμφερόντων. Διαφέρει γὰρ οὐδὲν ἢ εἴ τῷ θεὸς ἐν σῶμα ἔχοντι πολλὰς ψυχὰς ἔδωκεν ἀπάσας ὑπὲρ ἐκείνου προνοουμένης* (Max. 6.51/78) – *Դիոն Բսկեբերանի*. Որքան ընկերներ է մեկը ձեռք բերել, այնքան աչքերով է նայում, ինչին որ ուզի, այնքան ականջներով է լսում, ինչը որ պետք է, և այնքան իմաստներով է իմաստավորում տեղի ունեցողը: Ոչ մի տարբերություն, եթե աստվածը մեկ մարմին ունեցողին տար նրա մասին հոգացող բազմաթիվ հոգիներ:

24. *Μενάνδρου*. *Χρυσὸς μὲν οἶδε δοκιμάζεσθαι πυρί, | ἢ δὲ πρὸς φίλους εὖνοια καιρῷ κρίνεται* (Max. 6.77/112, CP 3.351) – *Մենանդրոսի*. Ոսկին սովորաբար փորձում են հրով, իսկ ընկերների հանդեպ բարի կամքի մասին դատում են ընձեռված առիթով:

25. *Τῶν ἀπόντων φίλων μέμνησο πρὸς παρόντας, ἵνα δοξῆς μηδὲ τῶν παρόντων ὀλιγορεῖν* (Max. 6.48/75, CP 3.148) – *Քաջակա ընկերներիդ հիշիր ներկաների առաջ, որպեսզի թվա, որ ներկաներին չես անտեսի*<sup>39</sup>:

26. *Ἀριστοτέλους*. *Χρήματα ποιεῖσθαι μᾶλλον τῶν φίλων ἔνεκα προσήκει ἢ τοὺς φίλους τῶν χρημάτων* (Max. 6.57/91, CP 3.105) – *Արիստոտելի*. Գերադասելի է ունեցվածք ձեռք բերել համուն ընկերների, քան ընկերներ հանուն ունեցվածքի:

<sup>37</sup> Stobaeus 3. 7. 61:

<sup>38</sup> Stobaeus 4. 31a. 11:

<sup>39</sup> Միրբին ծանոթագրում է՝ «այսինքն երբ բազակա լինեն»:

27. Ἐπιτήδειος πρὸς φιλίαν ὁ πλεῖστα ἀδικεῖν δυνάμενος (Max. 6.58/92, CP 3.192) – Ընկերության համար նա է հարմար, ով ամենից շատ կարող է ղիմակալել վիրավորանքին:

28. Ῥωμύλος ἐγκαλούμενος, ὅτι πονηροῖς ἀνθρώποις σύνεστιν ἔφη “καὶ οἱ ἰατροὶ τοῖς νοσοῦσιν, ἀλλ’ ὑγιαίνουνσιν” (Max. 6.101/136, CP 6.166) – երբ Հռոմուլուսին պարսավում էին, որ վատ մարդկանց հետ է շփվում, ասում էր. «Բժիշկներն էլ՝ հիվանդների հետ, սակայն առողջ են»:

29. Τὸν σπουδαῖον φίλον πρὸς μὲν τὰς εὐφροσύνας κληθέντα δεῖ παρεῖναι, πρὸς δὲ τὰς περιστάσεις αὐτόκλητον δεῖ συμπαραεῖναι (Max. 6.66/100, CP 3.168) – Լավ ընկեր պետք է ուրախության ժամանակ գա, եթե կանչեն, իսկ դժվարությունների ժամանակ պետք է ինքնակոչ ներկայանա:

30. Τὸ μὴ δύνασθαι βοθηεῖν τοῖς φίλοις ἀπορίας, τὸ δὲ μὴ βούλεσθαι κακίας τεκμήριον (Max. 6.67/101, CP 3.169) – Ընկերներին օգնել չկարողանալը անկարողության, իսկ շքանկանալը՝ շարության նշան է:

31. Οἱ ἀληθिनοὶ φίλοι καὶ τὰς φιλίας καὶ τὰς συμφορὰς ἐλαφροτέρας ποιοῦσιν, ὧν μὲν συναπολαύοντες ὧν δὲ μεταλαμβάνοντες (Max. 6.68/102, CP 3.170) – Ճշմարիտ ընկերները թերևսցնում են ընկերությունն ու անախորհությունները՝ համատեղ վայելելով մեկը և կիսելով մյուսը:

32. Ὡσπερ μέλιτταν οὐ διὰ τὸ κέντρον μισεῖς, ἀλλὰ διὰ τὸν καρπὸν τημελεῖς, οὕτω καὶ φίλον μὴ δι’ ἐπίπληξιν ἀποστραφῆς, ἀλλὰ διὰ τὴν εὖνοιαν ἀγάπα (Max. 6.75/109, CP 3.310) – Ինչպես մեղվին շեռ ասում խաղթոցի համար, այլ ինձամբ ես հանուն [նրա տված] բարիքի<sup>40</sup>, այնպես էլ մի՛ վանիր բարեկամիդ [եգ] հանդիմանելու, այլ սիրիր բարեմտության համար:

33. Ὁ καιρῷ εὐτυχοῦντα κολακεύων φίλον<sup>41</sup> | καιροῦ φίλος πέφυκεν, οὐχὶ τοῦ φίλου (Max. 6.78/113 [Men.], CP 3.352) – (Մենանդրոս) այդ պահին հաջողակ ընկերոջը բճնողը պահի ընկերն է, այլ ոչ ընկերոջ:

34. Ὄνου χρεῖαν ἐλέγχει τραχύτης ὁδοῦ, | καὶ φίλον εὖνουν αἱ συμφοραὶ διακρίνουσι (Max. 6.81/116 [Men.], CP 3.358) – (Մենանդրոս) էջի օգտակարությունը հանապարհի անհարթությունն է բացահայտում, իսկ ընկերոջ բարեմտությունը փորձանքներն են որոշում:

35. Οὐ πρότερον ἀληθινὸς φίλος κτήση πρὶν τοὺς φαύλους ἀποδιώξεις (Max. 6.82/117 [Men.]) – Իսկական ընկերներ ձեռք չես բերի, մինչև որ վատերին շվանես:

<sup>40</sup> Բարեպի՝ «պտղի»:

<sup>41</sup> CP φίλος





հակառակորդների հանդեպ՝ համարձակություն, ենթակաների հանդեպ՝ բարեհանություն:

44. Κρείσσον ἄρχεσθαι τοῖς ἀνοήτοισιν ἢ ἄρχειν (Max. 9.33/36, CP 3.202) – (Դեմոկրիտոս.) Ավելի լավ է անմիտների իշխանության տակ լինել, քան իշխել նրանց:

45. *Κλειτάρχου.* Ἄρχων μὲν ἐπιτήδευε πρᾶος εἶναι, ἀρχόμενος δὲ μεγάλωφρων (Max. 9.35/38, CP 3.204) – *Կլիտարքոսի.* Իշխելիս ձգտիր հեղ լինել, իսկ իշխանության տակ՝ մեծահոգի:

46. Βασιλέα φρόνιμον τὸ διάδημα οὐ ποιεῖ, νοῦς γάρ ἐστίν ὁ ἄρχων (Max. 9.36/39, CP 3.205) – (Կլիտարքոս) Թագը թագավորին խելացի չի դարձնում, քանզի միտքն է իշխողը:

47. Ἄρχεσθαι μὴ μαθὼν ἄρχειν μὴ ἐπιχείρει (Max. 9.37/40, CP 3.212) – (Կլիտարքոս) Եթե սովոր չես իշխանության տակ լինելուն՝ մի՛ ձեռնարկիր իշխել:

48. Τὸν ἄρχοντα ἢ κριτὴν δεῖ μῆτε ὑπὲρ τῶν δικαίων λιπαρεῖσθαι, μῆτε ὑπὲρ τῶν ἀδίκων ἐκλιπαρεῖσθαι (Max. 9.41/44, CP 3.330) – Իշխանավորին կամ դատավորին չպետք է խնդրանով դիմել արդարների, ոչ էլ աղերսել անարդարների համար:

49. *Ἀλεξάνδρου.* Τοῦ οἰνοχόου αὐτοῦ φιάλην χρυσοῦν ἀπολέσαντος καὶ διὰ τοῦτο δυσφοροῦντος, μαθὼν τοῦτο ὁ Ἀλέξανδρος προσκαλεσάμενος<sup>45</sup> εἶπεν· “θάρσει, ὦ παῖ, ὅπου ἂν ᾗ, ἡμετέρα ἐστίν” (Max. 9.42/45, CP 3.401) – *Ալեքսանդրոսի.* Եթք նրա մատովակը կորցրեց ոսկե գավաթը և դրանից սրանեղած էր, Ալեքսանդրոսը, դա իմանալով, կանչեց նրան ու ասաց. «Սրտապանդի՛ր, աղա՛, որտեղ է լինի, այն մերն է»:

50. *Σόλωνος.* Τρόπου καλοκάγαθίαν ὄρκου δεῖ πιστοτέραν ἔχειν (Max. 13.15/17, CP 4.146) – *Սոլոնի.* Բարժի ազնվությունը պետք է երդումից բարձր դասել:

51. Ὅρκον ἐπακτὸν προσδέχου διὰ δύο προφάσεις, ἢ σεαυτὸν αἰτίας ἀπολύων, ἢ φίλους ἐκ μεγάλων κινδύνων διασώζων (Max. 33.11/13, CP 3.171) – Երդում տուր երկու առիթով՝ կամ ինքդ հեղ մեղադրանքից ազատելու, կամ ընկերներին մեծ վտանգներից փրկելու:

ἔνεκεν χρημάτων μηδαμῶς θεὸν ὁμόσης... (Max. 33.12/14) – Ունեցվածքի համար երբեք աստծո անունով մի՛ երդվիր...:

<sup>45</sup> CP + αὐτόν



χρυσοῦν πρόβατον.” – Սոկրատեսը, տեսնելով մի անկիրք հարուստ (մարդու), ասաց. «Ահա ոսկի ոչխար»:

59. Ἀρίστιππος, ὁ Κυρηναϊκός φιλόσοφος παρακελεύετο τοῖς νέοις τοιαῦτα ἐφόδια κτᾶσθαι, ἅτινα αὐτοῖς καὶ ναυαγήσασι συνεκκολυμβήσει (Max. 17.42/51, CP 3.368) – Կիրենացի փիլիսոփա Արիստիպպոսը կոչ էր անում երիտասարդներին այնպիսի՝ ճամփորդական պաշար ձեռք բերել, որն իրենց հետ կրողա, անգամ եթե նավաբեկության ենթարկվեն:

60. Διογένης. Ἐρωτηθεὶς δὲ τί ἢ γῆ βαρύτερον βασιτάζει, ἔφη· “ἄνθρωπον ἀπαίδευτον” (Max. 17.41/50, CP 3.421<sup>54</sup>) – Դիոգենեսը. երբ նրան հարցրին, թե ինչ ամենածանր բանն է երկիրը կրում, ասաց. «Անկիրք մարդուն»:

61. Ἐμπεδοκλῆς ὁ φυσικὸς πρὸς τὸν λέγοντα ὅτι οὐδένα σοφὸν εὐρεῖν δύναμαι, κατὰ λόγον, εἶπε· τὸν γὰρ ζητοῦντα σοφὸν αὐτὸν πρότερον εἶναι δεῖ σοφόν (Max. 17.46/55, CP 6.54) – երբ մեկն ասաց բնափիլիսոփա էմպեդոկլեսին, թե՛ «չեմ կարող գտնել որևէ իմաստուն մարդու», ասաց. «տրամաբանական է, քանի որ իմաստուն փնտրողը նախ ինքը պետք է իմաստուն լինի»:

62. Θεόκριτος ὁ Χίος, ἀφουῶς ποιητοῦ ἀκρόασιν ποιουμένου, ἐρωτώμενος ὑπ’ αὐτοῦ, ποῖά ἐστί τὰ καλῶς εἰρημένα ἔφη· “ἃ παρέλιπες” (Max. 17.44/56, CP 6.79) – երբ Թեոկրիտոս ֆիոսցին ականջ էր դնում մի անտաղանդ բանաստեղծի և սա հարցրեց նրան, թե ինչն է լավ ասել, նա ասաց. «Այն, որ բաց թողեցիր»:

63. Φιλόσοφος τις ἔχων δύο μαθητὰς, ἓνα μὲν ἀφυῆ φιλόπονον δὲ, ἕτερον δὲ εὐφυῆ ἀργὸν δὲ, εἶπεν “ἀμφοτέροι ἀπόλλυσθε, ὅτι σὺ μὲν θέλων οὐ δύνῃ, σὺ δὲ δυνάμενος οὐ θέλεις” (Max. 17.49/58, CP 6.210) – Մի փիլիսոփա, որ երկու աշակերտ ուներ՝ մեկն անընդունակ, բայց աշխատասեր, իսկ մյուսը՝ խելացի, բայց ծուլ, ասաց. «Երկուսը էլ կորե՛ք, քանի որ դու կամենալով չես կարող, իսկ դու կարող ես, բայց չես կամենում»:

64. Ὁ αὐτὸς ἔλεγεν “μεγάλους δεῖ λαμβάνειν μισθοὺς παρὰ μαθητῶν τοὺς διδασκάλους, παρὰ μὲν τῶν εὐφυῶν, ὅτι πολλὰ μανθάνουσι, παρὰ δὲ τῶν ἀφυῶν, ὅτι πολὺν κόπον παρέχουσιν” (Max. 17.50/59, CP 6.90) – Նույն մարդն ասում էր. «Ուսուցիչները պիտի մեծ վարձ վերցնեն աշակերտներից. ընդունակներից՝ քանի որ շատ բան են սովորում, իսկ անընդունակներից՝ քանի որ շատ հոգս են պատճառում»:

<sup>54</sup> Տե՛ս Stobaeus 2. 31. 75:

65. *Փիլιστίωνος*. Μαθημάτων φρόντιζε μάλλον ἢ χρημάτων, τὰ γὰρ μαθήματα εὐπορεῖ τὰ χρήματα (Max. 17.52/61) – *Փրիլիստիոնի*. Հոգա ավելի գիտելիքի, քան ունեցվածքի մասին, քանի որ գիտելիքն է ունեցվածք ապահովում:

66. Νεανίσκου τινὸς ἐν θεάτρῳ ἐναβρυνομένου καὶ λέγοντος ὅτι “σοφὸς εἰμί, πολλοῖς ὀμίλησα σοφοῖς”, εἶπέ τις “κἀγὼ πολλοῖς πλουσίοις, ἀλλὰ πλούσιος οὐκ εἰμί” (Max.17.59/69, CP 6.130) – Երբ մի պատանի թատրոնում գրվի էր գովում և սասում, թե՛ իմաստուն եմ, քանի որ շատ իմաստունների հետ եմ գրոցել, մեկն սասց. «Ես էլ՝ շատ հարուստների հետ, բայց հարուստ չեմ»:

67. ὁ αὐτὸς ἔφη· οὐ καλὸν πεπαιδευμένον ἐν ἀπαιδευτοῖς διαλέγεσθαι, ὥσπερ οὐδὲ νήφοντα ἐν μεθύουσιν (Max.17.60/70, CP 6.132) – Կոչն մարդն սասց. «Լավ չէ, որ կրթվածը խոսի անկրթների հետ, ինչպես սրափը՝ հարածների»:

68. Στίλπων ὁ Μεγαρικὸς φιλόσοφος ἀλόουσης αὐτοῦ τῆς πατρίδος ὑπὸ Δημητρίου τοῦ τυράννου καὶ διαρπαγείσης, ἀναχθεὶς ἐπὶ τὸν βασιλέα καὶ ἐρωτώμενος εἶ τι δὴ αὐτὸς ἀπώλεσε ἔφη “τῶν ἐμῶν μὲν οὐδὲν, τὸν γὰρ λόγον καὶ τὴν παιδείαν ἔχω, τὰ δὲ λοιπὰ διὰ τί μάλλον ἐμὰ ἢ οὐχὶ τῶν πολιορκούτων;” (Max.17.65/76, CP 6.182) – Մեգարացի փրիլիստիա Ստիլպոնին, երբ Դիոնիսոս բնակալը գրավեց նրա երկիրն ու ավարի առավ, տարան թագավորի մոտ ու հարցրին, արդյո՞ք ինքը մի բան կորցրել է, նա էլ սասց. «Իմ ունեցվածքից՝ ոչինչ, քանզի բանականություն և կրթություն ունեմ, իսկ մյուս բաները ինչն էն ավելի շատ իմը, քան պաշարողներիս»:

69. Ὁ αὐτὸς ἀφυοῦς ζωγράφου λέγοντος αὐτῷ “κονιάσόν σου τὴν οἰκίαν, ἵνα αὐτὴν ζωγραφήσω” ἔφη· “οὐ μὲν οὖν, ἀλλὰ πρότερον αὐτὴν ζωγράψον, ἵνα μετὰ ταῦτα ἐγὼ αὐτὴν κονιάσω” (Max.17.68/80, CP 6.119) – Կոչն մարդը, երբ մի անտաղանդ նկարիչ սասց նրան. «Տունը ձեռքով պատիր, որ նկարագրողեմ այն», սասց. «Ոչ, նախ նկարագրողիր այն, որ ես հետո ձեռքով պատեմ»:

70. *Πλουτάρχου*. Οὔτε τὸν ἀρροστοῦντα ἢ χρυσόπους ὠφελεῖ κλίνη, οὔτε τὸν ἀνόητον ἢ ἐπίσημος εὐτυχία (Max.18.24/23, CP 3.7) – *Պլուտարքոսի*. Ոչ հիվանդին է օգնում ուկե ուսերով մահճակալը, ոչ էլ հիմարին՝ մեծ բարեբախտությունը:

71. Ἀρροστοῦντι φορτίον ἐπιθεῖναι καὶ ἀπαιδευτῷ ψυχῇ εὐτυχίαν ταυτόν ἐστιν (Max.18.27/26, CP 3.33) – (*Պլուտարքոսի*) հիվանդի համար բեռը և անկրթ հոգու համար բարեբախտությունը նույն բանն է:



79. *Τέρωνος*. Ἰατρὸν καὶ φίλον ἡγοῦ τὸν ἐν ἀνάγκῃ σπουδαῖον<sup>58</sup> (Max. 43.13/15, CP 6.96) – Հիերոնիմ. Բժիշկ և բարեկամ համարիր նրանց, ովքեր կարիքի մեջ ազնիվ են:

80. *Δημοκρίτου*. Ὑπὸ γυναικὸς ἄρχεσθαι ὕβρις ἂν εἴη ἐσχάτη (Max. 68.17/15, CP 3.203) – Դեմոկրիտոսի. Կնոջ իշխանության տակ լինելը ծայրագույն անարգանք է:

81. Φίλωνος γυνή ἐρωτηθεῖσα ὑπὸ τινος ἐν συνόδῳ πλειόνων<sup>59</sup> γυναικῶν διὰ τί μόνῃ τῶν ἄλλων οὐ φορεῖ χρυσοῦν κόσμον, ἔφη, “αὐτάρκης κόσμος ἐστὶ γυναικὶ ἢ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴ” (Max. 68.21/19, CP 3.554<sup>60</sup>) – Փիլոնոսի կինը, երբ բազմաթիվ կանանց հավաքում մեկը հարցրեց նրան, թե մյուսների մեջ ինչն՞ է միայն նա է, որ ուկի զարդ չի կրում, ասաց. «Որովհետև կնոջ համար իր ամուսնու առաժնությունը բավարար զարդ է»:

82. Σεκοῦνδος ὁ σοφός, ἐρωτηθεὶς τί ἐστὶ γυνή, εἶπεν “ἀνδρὸς ναύαγιον, οἴκου ζάλη, ἀμεριμνίας ἐμπόδιον, βίου ἄλωσις, καθημερινὴ ζημία, ἀθαίρετος μάχη, πολυτελὴς πόλεμος, συνεστιώμενον θηρίον, συγκαθημένη μεριμνα, συμπλεκομένη λέαινα, κεκοσμημένη σκύλλα, ζῶον πονηρόν, ἀναγκαῖον κακόν” (Max. 68.24/22, CP 5.95) – Երբ Սեկունդոս իմաստունին հարցրին, թե ինչ է կինը, ասաց. «Այրի նավարկություն, տան փոթորիկ, անհոգության արգելք, կյանքի գերություն, ամենօրյա պատիժ, կամավոր կոիվ, թանկարժեք պատերազմ, սեղանակից գազան, կողմին նստած հոգս, սերտանած էգ առյուծ, պնդված սկիլլա, շար կենդանի, անխուսափելի շարիք»<sup>61</sup>:

83. Φιλόξενος ὁ ποιητὴς εἰπόντος τινος διὰ τί Σοφοκλῆς χρηστὰς παρεισάγει<sup>62</sup> τὰς γυναῖκας, αὐτὸς δὲ φαύλας, εἶπεν, “ὅτι Σοφοκλῆς μὲν οἶας δεῖ εἶναι τὰς γυναῖκας λέγει, ἐγὼ δὲ οἶα εἰσίν” (Max. 68.26/24, CP 6.204) – Երբ մեկը հարցրեց բանաստեղծ Փիլոքսենեսին, թե ինչու է Սոփոկլեսը լավ կանանց ներկայացնում, իսկ ինքը՝ վատ, ասաց. «Որովհետև Սոփոկլեսը [ցույց է տալիս] կանանց, թե ինչպիսին պետք է լինեն, իսկ ես՝ ինչպիսիք են»:

<sup>58</sup> CP τοὺς ἐν ἀνάγκαις σπουδαίους

<sup>59</sup> CP *γ/բ*

<sup>60</sup> Stobaeus 4. 23. 54:

<sup>61</sup> Հմմտ. ՄՄ 8198 ձեռագրում (ԺԴ դ.). «Սեկունդոս ասէ. Զի՞նչ է կին շար. առն ընկերմիչ, մորիկ ի տան, անհոգութեան արգելումն, կենաց կողոպտիչ, հանապազորդ մախանք, բազմադիմի պատերազմ, հացակից գազան, արթնակից վիշտ, կենդանի շար, իժ պատեալ զգետսիւի, ինքնալաւածար կռիւ, ամծուժ գիճուքին, շնալոյ պատեան, սուր որ ոչ տայ սգալ, կախաւ երկմիտ, կատու խփնընկեց, աղուես պոսպոսող, գայլ արաբացի, հանապազ կաթիլ ի տան»: Մեջբերում ենք ըստ Ռ. Պողոսյան, ««Բանք իմաստասիրաց»-ի տարբերակները ԺԴ դարի հայերեն ձեռագիր «Ժողովածոյ»-ներում», *ԲՄ*, № 37, 2024, էջ 80:

<sup>62</sup> ի ներքս ածէ







96. *Πυθαγόρου*. Ούτε ἵππον χωρὶς χαλινού, οὔτε πλοῦτον δίχα φρονήσεως δυνατὸν κρατεῖσθαι (Max. 2.39/39, CP 3.490<sup>72</sup>) – *Պյութագորասի*. Ո՛չ ձիուն է հնարավոր կռուվարել առանց սանձի, ո՛չ էլ հարստությունն առանց խիճեմության:

97. Ούτε συμπόσιον ἄνευ ὀμιλίας, οὔτε πλοῦτος χωρὶς ἀρετῆς ἡδονὴν ἔχει (Max. 12.37/36, CP 3.34<sup>73</sup>) – Ո՛չ խնջույքն առանց գրույցի, ո՛չ էլ հարստությունն է առանց առանձինության հաճույք պատճառով:

98. Ἐοικεν ὁ τῶν φιλαργύρων βίος νεκροῦ δεῖπνον· πάντα γὰρ ἔχων τὸν εὐφρανθησόμενον οὐκ ἔχει (Max. 12.39/38 [Plut.], CP 3.3<sup>74</sup>) – Արծաթաւերնէրի կյանք նման է մահացածի համար հոգեհացի, քանզի ամեն բան ունեւարով հանդերձ չունի նրան, ով իրեն կուրախացնի:

99. Ούτε παρὰ νεκροῦ ὀμιλίαν, οὔτε παρὰ φιλαργύρου δεῖ χάριν ἐπιζητεῖν (Max. 12.40/39, CP 3.25<sup>75</sup>) – Պէտք չէ ո՛չ մահացածից ընկերակցությունն փնտրել, ոչ էլ արծաթաւերից՝ շնորհակալությունն:

100. Τοῦ μέλιτος αἰ μέλιται τάχιον ἔρχονται ἐπ’ αἴσθησιν, τοῦ κέρδους δὲ οἱ φιλάργυροι (Max. 12.41/40, CP 3.45) – Մեղուները մեղրի հոտին են շուտ վրա տալիս, արծաթաւերնէրը՝ շահի:

101. Σφαγή<sup>76</sup> ἐστὶ τοῦ φιλαργύρου ἢ πρὸς τὸ κέρδος ἐπιθυμία (Max. 12.42/41, CP 3.68) – Արծաթաւերի շահի փափագը նրա խոցելիությունն է:

102. Τοὺς πλουσίους δὲ καὶ ἀπλήστους τοῖς ὑδρωπιῶσιν εὐοικῆναι ἔλεγεν· οἱ μὲν γὰρ πεπλησμένοι ὑδάτων διψῶσιν, οἱ δὲ χρημάτων (Max. 12.44/43 [Plut.], CP 3.88) – Ասում էր, որ հարուստ ու ազան մարդիկ նման են ջրգողերին, քանզի սրանք ծարավում են լցված ջրով, իսկ նրանք՝ փոռով:

103. Ούτε ἵππος εὐγενῆς κρίνοιτ’ ἂν πολυτελεῖ σκευὴν ἔχων, ἀλλ’ ὁ τῆ φύσει λαμπρός, οὔτε ἀνὴρ σπουδαῖος ὁ πολύτιμον οὐσίαν κεκτημένος, ἀλλ’ ὁ τὴν ψυχὴν γενναῖος (Max. 12.45/44, CP 3.140<sup>77</sup>) – Թող ազնվացեղ ձի համարվի ոչ թե բանկարժեք ձիաստրք ունեցողը, այլ ի բնե երևելին, և լավ մարդ՝ նա, ով ոչ թե բանկարժեք ինչք ունի, այլ ազնիվ հոգի:

104. Καταφρόνει τῶν περὶ τὸν πλοῦτον σπουδαζόντων, χρῆσθαι δὲ τοῖς ὑπάρχουσι μὴ δυναμένων· παραπλήσιοι γὰρ οἱ τοιοῦτοι πάσχουσιν, ὥσπερ ἂν

<sup>72</sup> Stobaeus 3. 1. 185:

<sup>73</sup> Stobaeus 3. 1. 87:

<sup>74</sup> Stobaeus 3. 10. 51:

<sup>75</sup> Stobaeus 3. 10. 5:

<sup>76</sup> Հայերեն բարգմանիչն անշուշտ աչքի առաջ է ունեցել փոստի = «կերակուր» ընթերցումը:

<sup>77</sup> Stobaeus 3. 1. 84:

εἴ τις ἵππον κτήσαιο καλὸν κακῶς ἵππευειν ἐπιστάμενος (Max. 12.46/45, CP 3.156<sup>78</sup>) – Արհամարհի՛ր նրանց, որ ձգտում են ստացվածի, բայց ունեցածից չեն կարող օգտվել, քանզի նույն վիճակում են, ինչ երբ մեկը լավ ձի է ձեռք բերել, բայց հազիվ գիտի այն վարել:

105. Ὁ αὐτὸς τὸν πλούσιον καὶ ἀπαίδευτον ἔφησε ῥύπον περιηργυρωμένον (Max.12.96/103 [Xenoph.], CP 6.203) – նույն մարդը հարուստ ու անկիրթ մարդուն անվանում էր արծարապատ կեղտ:

106. *Ἰσοκράτους*. Τίμα τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν δυοῖν ἔνεκεν, τοῦ τε ζημίαν μεγάλην ῥαδίως ἐκτῖσαι καὶ τοῦ φίλῳ σπουδαίῳ δυστυχοῦντι βοθηῆσαι. πρὸς δὲ τὸν ἄδηλον βίον μηδὲ ὑπερβαλλόντως ἀλλὰ μετρίως αὐτὴν ἀγάπα. στέργε μὲν τὰ παρόντα, ζῆτει δὲ τὰ βελτίῳ (Max. 12.105/113<sup>79</sup>) – *Իսոկրատեսի*. եղած ստացվածքը գնահատիր երկու բանի համար՝ մեծ տուգանքը հեշտությամբ վճարելու և լավ ընկերոջը դժբախտության մեջ օգնելու համար: Անորոշ ապրուստի համար մի՛ սիրիր այն շափից շատ, այլ՝ շափավոր: Սիրի՛ր ներկան, ձգտի՛ր ավելի լավին:

107. *Πλουτάρχου*. Φθείρεται ὁ μὲν κόσμος πυρὶ καὶ ὕδατι, ὁ δὲ τῶν ἀκολάστων πλοῦτος ἔρωτι καὶ μέθῃ (Max. 30.13/14, CP 3.67) – *Պլուտարքոսի*. Աշխարհը կործանվում է հրով ու ջրով, իսկ շվայտների հարստությունը՝ սեռական սանձարձակությամբ և հարբեցողությամբ:

108. *Διογένους*. Ἐν συμποσίῳ δὲ τινὶ τὸν αὐτῷ πολὺν οἶνον δεδομενον ἐξέχεεν, ἐπεὶ δὲ τινες αὐτὸν ἐμέμφοντο<sup>80</sup>, ἔφη· ἐὰν γὰρ αὐτὸν ἐκπίῳ, οὐ μόνον αὐτὸς ἀπόλλυται, ἀλλὰ καὶ με προσαπόλλυσιν (Max. 30.18/19, CP 3.254) – *Դիոգենեսի*. Մի գինարբուի ժամանակ իրեն տրված անատ գինին քափեց և, երբ ոմանք հանդիմանեցին նրան (գինին փչացնելու համար), ասաց. «Եթե ես խմեմ, ոչ միայն այն կկորչի, այլև ինձ էլ իր հետ կկորցնի»:

109. Κλεόστρατος πρὸς τὸν εἰπόντα αὐτῷ “οὐκ αἰσχύνῃ μεθύων;” “σὺ δὲ” εἶπεν “οὐκ αἰσχύνῃ μεθύοντα νουθετῶν;” (Max. 30.23/26, CP 3.539<sup>81</sup>) – Երբ Կլեոստրատոսին մեկը ասաց. «Զե՛ս ամաշում՝ հարբում ես», ասաց. «Իսկ դու չե՞ս ամաշում՝ իսկ ես սովորեցնում հարբածին»:

110. Ζύμνα. Πυθαγόρας ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τινος οἰνόφλυγος, πῶς ἂν τοῦ μεθύειν παύσαιτο, ἔφη “εἰ συνεχῶς θεωρεῖ τὰ ὑπ’ αὐτοῦ πρασσόμενα” (Max.

<sup>78</sup> St<sup>u</sup> Stobaeus 4. 31b. 47:

<sup>79</sup> St<sup>u</sup> Stobaeus 4. 31d. 116:

<sup>80</sup> CP + ἐπὶ τῷ ἀπολλύναι τὸν οἶνον

<sup>81</sup> St<sup>u</sup> Stobaeus 3. 34. 17:



էպիկտետոսի «Զեռնարկից» և Սոկրատեսից. ձգտիր ավելի շատ կրթված, քան հարուստ որդիներ թողնել:

118. Σόλων έρωτηθείς δια τί κατά τών τυπτόντων τούς πατέρας έπιτίμιον ούχ ώρισεν, έφη “ότι ούχ ύπέλαβον τοιούτους τινάς έσεσθαι” (Max. 23.35/37) – երբ նույն (Սոկրան) հարցրին, թե ինչու հայրերին ձեռողների համար պատիժ չի սահմանել, ասաց. «Որովհետև չէի ենթադրում, թե այդպիսի կլինեն»:

119. Υίω και θυγατρί μη προσμεδιάσης, ίνα μη ύστερον δακρύσης (Max. 23.36/38) – Որդու կամ դստեր մի՛ ժպտա, որ հետո շարտասվես:

120. Τά μέν ξύλα τó πύρ αύξοντα ύπ' αύτοϋ τού πυρός καταναλίσκεται, ό δέ πλοϋτος τρέφων τούς κόλακας ύπ' αύτών τούτων διαφθείρεται (Max. 11.15/15 [Plut.], CP 3.38<sup>85</sup>) – (Պլուտարխոս) Փայտը, կրակը սաստկացնելով, հենց այդ կրակից է սպառվում, հարստությունն էլ, սնելով ծնողներին, հենց նրանց ձեռնով է կործանվում:

121. Λαγῶ μέν κύνα, φίλῳ δέ κόλακα φύσει πολέμιον ήγητέον (Max. 11.17/17 [Plut.], CP 3.58) – (Պլուտարխոս) Նապաստակը շանը, իսկ բարեկամը՝ ծնողին պիտի թշնամի համարի:

122. Πυθαγόρου. Χαίρειν χρή τοῖς έλέγχουσιν ή τοῖς κολακεύουσιν. οἱ μέν γάρ λυποϋντες διεγείρουσιν, οἱ δέ ώς δ' εκλύουσι και σκελίζουσιν<sup>86</sup> (Max. 11.19/19, CP 4.65) – Պյութագորոսի. Պետք է ավելի շատ ուրախանալ հանդիմանողների, քան ծնողների համար, քանզի նրանք վշտացնելով սրտի են պահում, իսկ սրանք թուլացնում են ու ստիպում սայթափել:

123. Διογένους. Έπί τής κολακείας ώσπερ επί μνήματος, αύτό μόνον τó όνομα τής φιλίας έπιέγραπται (Max. 11.23/30, CP 3.389<sup>87</sup>) – Դիոգենեսի. Քճանմի վրա, ինչպես մահաճանի, միայն բարեկամության անունն է գրվում:

124. Έρωτηθείς τί τών θηρίων κάκιστα δάκνει, έφη· τών μέν άγρίων συκοφάντης, τών δέ ήμέρων, κόλαξ (CP 3.430) – երբ հարցրին, թե գազաններից ո՞րն է ամենից դաժանորեն կծում, ասաց. «Վայրիներից՝ գրպատողը, ընտանիներից՝ ծնողը»:

Օ անո՛ս քոտիքի՛ս, “տի տօն թիրիօն կակիստա Բլակքի;” քօի “տօն մեն անրիօն սսկօփանքի, տօն ձե հմերօն, կօլակք” (Max. 11.24/31 [Diog.]) –

<sup>85</sup> Տե՛ս Stobaeus 3. 4. 9:

<sup>86</sup> CP օ՛ս δ' անթրօն չերօնակ անքրեքօս տօ՛ս կօլակքօնտակ – վանի՛ր ծնողներին, սստս թշնամիներից վասր լինեն

<sup>87</sup> Տե՛ս Stobaeus 3. 14. 14:

(Դիոգենես) Նույն մարդը, երբ նրան հարցրին, թե գազաններից ո՞րն է ամենից դաժանորեն վնասում, ասաց. «Վայրիներից՝ գրպարտողը, ընտանիներից՝ ծնողը»:

125. Κράτης πρὸς νέον πλούσιον πολλοὺς κόλακας ἐπισυρόμενον, εἶπεν “νεανίσκε, ἔλεῶ σου τὴν ἐρημίαν” (Max. 11.27/34, CP 3.499<sup>88</sup>) – Կրատեսն ասաց բազում ծնողների գրավող հարուստ երիտասարդին. «Պատանի, կարեկցում եմ քեզ միայնությունը»:

126. Δημοσθένους. Οὐτε σῖτον ἄριστον ἐκ τοῦ καλλίστου πεδίου κρίνομεν ἀλλὰ τὸν εὐθετον πρὸς τὴν τροφήν, οὔτε ἄνδρα σπουδαῖον ἢ φίλον εὐνουν τὸν ἐξ ἐπιφανοῦς ὄντα γένους, ἀλλὰ τὸν ὑπάρχοντα τῷ τρόπῳ κρείττονα (Max. 56.11/11, CP 3.385<sup>89</sup>) – Դեմոսթենեսի. լավագույն ցորեն ենք համարում ոչ թե ամենագեղեցիկ դաշտից [ելածը], այլ՝ սննդին ամենահարմարը, այդպես էլ առաջինի այր ու բարեխիտ ընկեր՝ ոչ թե նրան, որ երևելի տոհմից է, այլ նրան, ով ավելի լավ բնավորություն ունի:

127. Διογένης. Πυνθανομένου τινὸς τίνες τῶν ἀνθρώπων εὐγενέστατοι ἔφη “οἱ καταφρονοῦντες πλούτου, δόξης, ἡδονῆς, ζωῆς, τῶν δὲ ἐναντίων ὑπεράνω ὄντες πενίας, ἀδοξίας, πόνου, θανάτου” (Max. 56.13/13<sup>90</sup>) – Դիոգենեսի. Երբ մեկը հարցրեց նրան, թե որ մարդիկ են ամենից ազնվատոհմիկ, նա ասաց. «Որոնք առհամարհում են հարստությունը, փառքը, հաճույքը, կյանքը և վեր են հակառակ բաներից՝ աղքատությունից, անփառությունից, ցավից, մահից»:

128. Εὐριπίδου. Οὐδὲν ἢ εὐγένεια πρὸς τὰ χρήματα· | τὸν γὰρ κάκιστον πλοῦτος εἰς πρώτους ἄγει (Max. 56.14/14, CP 3.527<sup>91</sup>) – Եվրիպիդեսի. Ազնիվ ծագումը որ մի առնչություն չունի փողի հետ, քանզի հարստությունը ամենաստոր մարդուն առաջինների շարքին է դասում:

129. Θεοπέμπτου. Εὐγενεῖς εἶναι νόμιζε μὴ τοὺς ἐκ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν γεγεννημένους, ἀλλὰ τοὺς καλὰ καὶ ἀγαθὰ προαιρουμένους (Max. 56.17/17) – Թեոպեմպտոսի. Ազնվագարս համարի ոչ թե լավագույններից<sup>92</sup> ծնվածներին, այլ նրանց, ովքեր գերադասում են գեղեցիկ ու բարի գործեր:

<sup>88</sup> Stobaeus 3. 14. 20:

<sup>89</sup> Stobaeus 4. 29a. 23:

<sup>90</sup> Stobaeus 4. 29a. 19:

<sup>91</sup> Stobaeus 4. 31b. 35:

<sup>92</sup> Բառացի՝ գեղեցիկ ու բարի (մարդկանցից):

130. *Ζήνωνος*. Ὁ αὐτὸς ἔφη μὴ δεῖν ζητεῖν τοὺς ἀνθρώπους εἴ τινας ἐκ μεγάλης πόλεως εἰσιν, ἀλλ' εἰ μεγάλης πόλεως ἄξιοι (Max. 56.18/18, CP 6.63) – *Ջենոնի*. Կայն մարդն ասում էր, որ պետք չէ ֆնտել մարդկանց՝ արդյո՞ք մեծ ֆաղափից են, այլ արդյո՞ք արժանի են մեծ ֆաղափի:

131. *Θεσπίδου*. Ἐπὶ προγόνων εὐγενεία μηδεὶς ἐγκαυχάσθω· πηλὸν γὰρ ἔχουσι πάντες τοῦ γένους προπάτορα· καὶ οἱ ἐν πορφυρίδι καὶ βύσσω τρεφόμενοι, καὶ οἱ ἐν πενίας ἀβύσσῳ δαπανώμενοι (Max. 56.19/19) – *Թեսպիսի*. Թող ոչ ոք չպարծենա նախնիների ազնվատոհմությանը, ֆանդի բոլորը կավն ունեն որպես տոհմի նախահայր՝ թե՛ նրանք, որ սնվում են ծիրանի ու բեհեզ հազած, թե՛ նրանք, որ հյուծվում են աղֆատության անդունդի մեջ:

132. Σώστρατος ὁ αὐλητῆς ὄνειδιζόμενος ὑπὸ τινος ὡς γονέων ἀσήμων εἶναι εἶπε· “καὶ μὴν διὰ τοῦτο μᾶλλον ὄφειλον θαυμάζεσθαι, ὅτι ἀπ’ ἐμοῦ τὸ γένος ἄρχεται” (Max. 56.23/24, CP 3.495<sup>93</sup>) – Երբ մեկը նախատեց փողահար Սոստրատոսին, որ աներևելի ծնողներից է, նա ասաց. «Հենց նրա համար պետք է ավելի հիացմունքի արժանանամ, որ ինձանից է տոհմն սկիզբ առնում»:

Հմնա. Σωκράτης ὁ φιλόσοφος θαυμαζόμενός τινα διατρεπόμενον ἐπὶ τῷ ἀδόξῳ γονέων γεγονέναι, θάρρει, ἔφη, ἐὰν γὰρ σὺ ἀστεῖος γένη, ἀπὸ σοῦ τὸ γένος ἄριθμηθήσεται (CP 3.121) – Սոկրատես փիլիսոփան, զարմանալով մեկի վրա, որ շփոթված էր անհայտ ծնողներից ծնված լինելու պատճառով, ասաց. «Սոստապնդի՛ր, ֆանի որ եթե կարևոր մարդ դառնաս, ֆեզանից են տոհմն հաշվելու»:

133. *Σκληρίου*. Πολλοῖσι θνητῶν ἢ μὲν ὄψις εὐγενής, | ὁ νοῦς δ' ἐν αὐτῇ δυσγενής εὐρίσκεται (Max. 56.20/20<sup>94</sup>) – *Սկլերիոսի*. Շատ մարդկանց տեսքը տոհմիկ է, բայց միտքը, պարզվում է ստորածնունդ:

134. *Ἐπιχάρμου*. Πνίγομ' ὅταν εὐγένειαν οὐδὲν ὦν κακῶς<sup>95</sup> | λέγη τις αὐτὸς δυσγενής ὦν τῷ τρόπῳ. | τίς γὰρ κατόπτρῳ καὶ τυφλῷ κοινωνία; (Max. 56.21/21<sup>96</sup>) – *Էպիքարմոսի*. Խեղդվում եմ, երբ մեկն ինքը բարեով ստորածնունդ լինելով, շարափար ասում է, որ տոհմիկությունը ոչինչ է: Ի՞նչ ընդհանուր բան կա հայելու և կույրի միջև:

<sup>93</sup> Տե՛ս Stobaeus 4. 29a. 14:

<sup>94</sup> Տե՛ս Stobaeus 3. 2. 7:

<sup>95</sup> Stobaeus 4. 30. 6. καλῶς

<sup>96</sup> Տե՛ս Stobaeus 4. 30. 6:







– Լիկուրգոսը մի մարդու, որը հարցրեց նրան. «Ինչո՞ւ եմ լակեղեմնոնացիները ֆշախոսություն պարապում», սուսց. «Որովհետև այն մտա է լռելուն»:

149. *Δημοκρίτου*. Θεασάμενός τινα πολλά ἀπαίδευτα διαλεγόμενον ἔφη “οὐ λέγειν μοι δοκεῖ δυνατός, ἀλλὰ σιωπᾶν ἀδύνατος” (Max. 20.42/51) – *Դեմոկրիտոսի*. Տեսնելով մեկին, որ շատ էր անկիրք խոսում, սուսց. «Ինձ թվում է, որ սա ոչ թե կարող է խոսել, այլ անկարող է լռել»:

150. *Σόλωνος*. Σφραγίζου τοὺς μὲν λόγους σιγῆ, τὴν δὲ σιγὴν καιρῶ (Max. 20.44/53, CP 4.134<sup>108</sup>) – *Սոլոնի*. Կնիք խոսվեր լռությամբ, իսկ լռությունը՝ ժամանակով<sup>109</sup>:

151. “Ἡ σιγὴν καίριον ἔχειν δεῖ ἢ λόγον ὠφέλιμον (Max. 20.44/53, CP 6.72<sup>110</sup>) – Պետք է կամ տեղին լռություն ունենալ, կամ պիտանի խոսել:

152. Ὀνειδιζόντος αὐτῷ τινος, ὅτι τὸ στόμα δυσῶδες εἶχε “πολλὰ γὰρ” εἶπεν “αὐτῷ τῶν ἀπορρήτων ἐγκατεσάπη” (Max. 20.47/59 [Demosth.]<sup>111</sup>) – (Դեմոսթենես.) Երբ մեկը նրան նախատեց, որ գարշահոտ բերան ունի, սուսց. «Որովհետև նրա մեջ անհատելի բաներից շատերը փակել են»:

153. *Ζαλεύκου*. Ὡδ’ ἡμῖν παρηγγέλθω πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις πολίταις καὶ πολίτισι καὶ συνοίκοις, μεμνησθαι θεὸν ὡς ὄντα καὶ δίκας ἐπιπέμποντα τοῖς ἀδίκοις, καὶ τίθεσθαι πρὸ ὀμμάτων τὸν καιρὸν τοῦτον, ἐν ᾧ γίνεται τὸ τέλος ἐκάστω τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ ζῆν. πᾶσι γὰρ ἐμπίπτει μεταμέλεια τοῖς μέλλοισι τελευτᾶν μεμνημένοις ὧν ἡδικήσασι, καὶ ὀρμὴ τοῦ βούλεσθαι πάντα πεπρᾶχθαι δικαίως αὐτοῖς (Max. 39.-/19) – *Ջալեկոսի*. Այսպես պատվիրվեց մեզ՝ բոլոր այդպիսի ֆաղաֆացիներին, ֆաղաֆացուհիներին և դրացիներին հիշել աստծուն, որը կա և անարդարներին դատաստանի է ենթարկում, և աչքի առաջ ունենալ այն պահը, երբ ամեն մեկի կյանքից հեռանալու վախճանն է լինում: Քանզի բոլորին, որ մեռնելու են, ապաշխարություն է վրա հասնում, երբ հիշում են իրենց անիրավ արարքները, և ամեն բան արդար անելու ցանկության ձգտում:

154. *Πλουτάρχου*. Τὰ μὲν φυτὰ ἀπὸ τῆς ῥίζης, ἡ δὲ δόξα ἀπὸ<sup>112</sup> λήψεως αὐξεί (Max. 39.14/14, CP 3.56) – *Պլուտարքոսի*. Բույսերն աճում են արմատից, իսկ փառքը՝ (առաջին անգամ) այն ստանալուց:

<sup>108</sup> Stobaeus 3. 1. 172:

<sup>109</sup> Հմմտ. «... և զլռութիւն ժամանակաւ», *Սոփերք*, Բ. Ա., էջ 38:

<sup>110</sup> Stobaeus 3. 34. 8:

<sup>111</sup> Stobaeus 3. 41. 6. վերագրված է եվրիպիդեսին:

<sup>112</sup> CP + տից փոփոխություն

155. *Αριστοτέλους*. Ἀξίωμα μέγιστόν ἐστιν οὐ τὸ κεχρηῆσθαι τιμαῖς, ἀλλὰ τὸ ἄξιον ἑαυτὸν εἶναι νομίζεσθαι (Max. 39.17/17, CP 3.96) – *Ἀρρησυστηρι*. Ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι νη ρε ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι οφουφίτην ἔ, ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι:

156. *Ἰσοκράτους*. Ὡν τὰς δόξας ζηλοῖς, τούτων καὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις (Max. 39.18/18, CP 3.175) – *Ἀρρησυστηρι*. [Ἰσοκράτης] ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι:

157. Ἐκ τοῦ βίου κράτιστον ἐστιν ὑπεξελθεῖν, ὡς ἐκ συμποσίου, μήτε διψῶντα, μήτε μεθύοντα (Max. 65.15/16 [Arist.], CP 3.108) – *Ἀρρησυστηρι*. Ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι:

158. Ὁ ἐν νόσῳ διαθήκας γράφων παραπλήσια πάσχει τοῖς ἐν χειμῶνι θαλαττίῳ εὐτρεπίζειν ἀρχομένους τὰ τῆς νεῶς ὄπλα (Max. 65.17/15 [Arist.], CP 3.109) – *Ἀρρησυστηρι*. Ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι:

159. *Κλειτάρχου*. Κρεῖσσον ἀποθανεῖν ἢ δι' ἀκρασίας ψυχὴν ἀμαυρῶσαι (Max. 65.19/18, CP 3.220<sup>113</sup>) – *Ἀρρησυστηρι*. Ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι:

160. Ἄμασις, ὁ Αἰγυπτίων βασιλεὺς, φίλῳ ἀποβαλόντι υἱὸν γράφων παραμυθητικῶς εἶπεν· “εἰ ὅτε οὐδέποτε ἦν, οὐκ ἔλυτοῦ, μηδὲ νῦν, ὅτε μηκέτι ἔστι, λυπηθῆς” (Max. 65.22/21, CP 3.367<sup>114</sup>) – *Ἀρρησυστηρι*. Ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι:

161. Διογένης ὁ Κυνικός, ὀδυρομένου τινὸς ὅτι ἐπὶ ξένης ἔμελλε τελευτᾶν, εἶπεν “τί ὀδύρη, ὦ μάταιε; πανταχόθεν γὰρ ὁδὸς ἢ αὐτὴ εἰς ἄδου” (Max. 65.23/22, CP 3.459) – *Ἀρρησυστηρι*. Ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι:

162. *Εὐριπίδου*. Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς σύλλογον ποιουμένους | τὸν φύντα θρηνεῖν εἰς ἃ ἔρχεται κακά, | τὸν δ' θανόντα καὶ πόνων πεπαυμένον | χαίροντας εὐφημούντας ἐκπέμπειν δόμων (Max. 65.29/33) – *Ἀρρησυστηρι*. Ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι ὑπερβαρῶν ἀρρησυστηρι:

<sup>113</sup> Stobaeus 3. 17. 26:

<sup>114</sup> Stobaeus 4. 56. 32:

մեռած ու ամենաբից ազատված մարդուն ուրախացած հանդիսավոր հուղարկավորելի՞նք տնից:

163. *Եπίκουρον*. Πρὸς μὲν τᾶλλα δυνατὸν ἀσφάλειαν πορίσασθαι, χάριν δὲ θανάτου πάντες ἄνθρωποι πόλιν ἀτείχιστον οἰκοῦμεν (Max. 65.30/34, CP 3.474<sup>115</sup>) – *Էպիկուրոսի*. Այլ բաների համար հնարավոր է անվտանգություն պահանջել, բայց մահվան հետևանքով մարդիկ՝ մենք բոլորս, բնակվում ենք անպարիսպ քաղաքում»:

164. Τί ἐστί θάνατος; Αἰώνιος ὕπνος, ἀνάλυσις σώματος ... πλουσίων φόβος, πενήτων ἐπιθυμία (*Secundus sententia 20*) – «Ի՞նչ է մահը: Հավերժական հուն, մարմնի փայլալույս... հարուստների վախ, աղքատների իղձ»<sup>116</sup>:

165. *Βίαντος*. Οὐτὸς θεασάμενος μάχαιραν ἐρριμμένην ἔφη “τίς σε ἀπόλεσεν ἢ τίνα σὺ;” (Max. 65.37/42, CP 6.32) – *Բիանտի*. Տեսնելով նետված մի թուր, նա ասաց. «Ո՞վ է քեզ կոբայտյան մատնել, կամ դու ո՞ւմ»:

166. Ὁ αὐτὸς ἐπικαλούμενου τινὸς τὸν θάνατον ἐπὶ τινων<sup>117</sup> ἀπωλεία ἔφη “τί<sup>118</sup> αὐτὸν καλεῖς, ἄνθρωπε, οὐκ ἂν μὴ καλέσῃς, ἥξει;” (Max. 65.38/43 [Bias], CP 6.52) – Երբ մեկը, գովակներ կորցրած՝ մահն էր կանչում, նույն մարդն ասաց. «Ի՞նչ ես կանչում, ա՛յ մարդ. եթե չկանչես, չի՞ գարն»:

167. *Σωκράτους*. εἰπόντος αὐτῷ τινος ὅτι “Ἀθηναῖοι θάνατον ἐνηφίσαντο κατὰ σοῦ”, ἔφη “πρὸ αὐτῶν δὲ ἡ φύσις” (Max. 65.40/46, CP 6.154) – *Սոկրատեսի*. Երբ մեկը նրան ասաց. «Աթենացիները քեզ մահվան են դատապարտել», ասաց. «Նրանցից առաջ՝ բնությունը»:

168. Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς τίνα ἐστὶ τὰ ἐν ἄδου, εἶπεν “οὔτε ἐγὼ πεπόρευμαι οὔτε τῶν ἐκεῖσέ τινη συντετύχηκα” (Max. 65.41/47, CP 6.214) – Երբ նույն մարդուն հարցրին, թե ինչ կա Հադեսում, նա ասաց. «Ոչ ես եմ գնացել այնտեղ, ոչ էլ հանդիպել եմ այնտեղից եկած մեկին»:

169. Ἀναξαγόρου. Δύο ἔλεγε διδασκαλίας εἶναι θανάτου, τὸν τε πρὸ τοῦ γενέσθαι χρόνον καὶ τὸν ὕπνον (Max. 29.16/20) – *Անաքսագորասի*. Նա ասում էր, որ մահվանը վերաբերող երկու ուսմունք կա, մեկը՝ ծնվելուց առաջ եղած ժամանակն է, մյուսը՝ հունը:

170. *Հմմտ*. ὅτε πλέων ἀκουσίως προσηνέχθη τῇ Κύπρῳ ὁ Ἀνάξαρχος, συλλαβὼν αὐτὸν καὶ εἰς ὄλμον βαλὼν ἐκέλευσε τύπτεσθαι σιδηροῖς ὑπέροις.

<sup>115</sup> St<sup>u</sup> Stobaeus 4. 51. 32:

<sup>116</sup> Սոկրատի Ա, էջ 70. «Զի՞նչ է մահ: – Քուն հախտենական... բռնառականաց իղձ... մեծատանց երկիր, աղքատաց պանծալի...»

<sup>117</sup> CP τέκνων

<sup>118</sup> CP εἰ

τὸν δ' οὐ φροντίσαντα τῆς τιμωρίας εἰπεῖν ἐκεῖνο δὴ τὸ περιφερόμενον, “πίστισε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον, Ἀναξάρχον δὲ οὐ πίστευσε” (DL 9.59) – Երբ... Անախարխոսն իր կամֆի հակառակ ստիպված եղավ Կիպրոսում ափ դուրս գալ, (Նիկոկրեոնը) բռնեց նրան և, հավանգի մեջ գցելով, հրամայեց հարվածել երկաթե հարիչներով: Նա էլ, պատժից շմտահոգվելով, արտասանեց իր հանրահայտ խոսքերը. «Ծեծի՛ր Անախարխոսի պարկը, չէ՛ որ Անախարխոսին չես ձեռնում»:

171. Καυσιανοὶ τοὺς μὲν γεννωμένους θρηνοῦσι, τοὺς δὲ τελευτήσαντας μακαρίζουσιν (Max. 65.44/52<sup>119</sup>) – Կավսիացի<sup>120</sup> ողբում են ճնվողների համար և երանի տալիս վախճանվածներին:

172. *Σέξτου*. Οἰκείων ζώντων μὲν ποιοῦ ἐπιμέλειαν, ἀπογενομένων δὲ δεῖ τὰ σώματα τῇ γῆ συμμεμίχθαι. τοῦτο γὰρ καὶ ὄσιον, οὐ γὰρ συνθάπτεται ψυχὴ τῷ σώματι, μάτην οὖν ὁ πολὺς πόνος περὶ τὰς τάφους (Max. 65./50) – *Սեքստոսի*. Երբ յուրախնները ողբ են, հոգ տար, իսկ երբ հեռանում են, պետք է մարմինները խառնվեն հողին, որովհետև դա բարեպաշտ է, քանի որ հոգին մարմնի հետ չի թաղվում, ուստի գուր է թաղման մասին շատ հոգալը:

173. *Εὐριπίδου*. Τύμβῳ γὰρ οὐδεις πιστὸς ἀνθρώπων φίλος (Max. 65.36/40 [Soph.], CP 4B.13) – *Եվրիպիդեսի*. Ոչ ոք գերեզմանի հավատարիմ ընկերը չէ:

174. Διογένης ἐρωτηθεὶς πῶς ἂν τις πολιτεύηται, ἔφη “καθάπερ πυρί, μήτε λίαν ἐγγὺς εἶναι, ἵνα μὴ κατακαῆ, μήτε πόρρω, ἵνα ῥιγῶσῃ” (Max. 9.44/47) – Երբ Դիոգենեսին հարցրին, թե ինչպես պիտի մարդ փառափալան կյանք վարի, ասաց. «Ինչպես կրակի հետ [վարվելիս]՝ ոչ շատ մոտենա [իշխանավորին], որ չայրվի, ոչ էլ հեռանա, որ չսառչի»:

Երωτηθεὶς πῶς ἂν πολιτεύηται τις ἐπὶ ἐξουσίᾳ, ἔφη· καθάπερ πυρί, μήτε λίαν ἐγγὺς ἵνα κατακαῆς, μήτε πόρρω ἵνα ῥιγῶσῃς (CP 3.432) – Երբ նրան հարցրին, թե ինչպես պիտի մարդ վերաբերվի իշխանությանը, ասաց. «Ինչպես կրակին՝ ոչ շատ մոտենա, որ չայրվի, ոչ էլ հեռանա, որ չսառչի»:

175. *Ἀγάθωνος*. Τὸν ἄρχοντα τριῶν δεῖ μεμνησθαι· πρῶτον μὲν ὅτι ἀνθρώπων ἄρχει, δευτέρον ὅτι κατὰ νόμους ἄρχει, τρίτον ὅτι οὐκ ἀεὶ ἄρχει (Max. 9.61/64, CP 3.550<sup>121</sup>) – *Ագաթոնի*. Իշխողը պիտի երեք բան հիշի. առաջին՝ որ մարդկանց է իշխում, երկրորդ՝ որ ըստ օրենքների է իշխում, երրորդ, որ հավերժ չի իշխում:

<sup>119</sup> St' u Stobaeus 4. 52b. 44:

<sup>120</sup> Այս արտասովոր բառը հավանաբար ցեղանուն է:

<sup>121</sup> St' u Stobaeus 4. 5. 24:



GOHAR MURADYAN

## THE GREEK SOURCE OF THE SAYINGS OF THE PHILOSOPHERS

**Key words:** Sayings, translation from Greek, Corpus Parisinum, pseudo-Maximus the Confessor, thematic division, pagan sages.

The *Sayings of the Philosophers* (called sometimes *Sayings of Sages*) are extant in numerous Armenian manuscripts. Their contents, like those of the Greek gnomologia, strongly vary. Ruzanna Poghosyan's article in the present volume contains a critical edition of one of the recensions of that text, which she compiled on the basis of three 14<sup>th</sup> c. manuscripts. It consists of 200 sayings, divided into 23 thematic groups: the first section (1-10) has no subtitle, but could be entitled "Concerning prudence"; the rest are entitled as follows: "Concerning courage," "Concerning friends," "Concerning rulers," "Concerning swearing," "Concerning education," "Concerning fate," "Concerning conscience," "Concerning physicians," "Concerning evil women," "Concerning law," "Concerning care", "Concerning wealth," "Concerning drunkenness," "Concerning the honor of parents," "Concerning flattery," "Concerning noble birth," "Concerning silence," "Concerning judgement," "Concerning glory," "Concerning death," "Concerning rulers" (the same as the 4<sup>th</sup> section), "Concerning deity." Our search for their possible Greek sources led to the conclusion that the collection in question is a translation of a Greek original which belongs to the "family" of the collection called *Loci communes* ascribed to Maximus the Confessor (probably compiled in the 9<sup>th</sup> or early 10<sup>th</sup> c.), not to its long recension divided into 71 sections, but to an abridged recension. At least 175 sayings of the 200 in the Armenian version have parallels in that collection, the majority of them being exact translations from the Greek. 148 of the 175 are also present in the *Corpus Parisinum* which is regarded the main source of the *Loci communes*, 63 are also found in Stobaeus' *Anthology*, which in its turn is the source of the *Corpus Parisinum*. One saying finds a parallel in the collection of Secundus the Silent philosopher, and another in the *Lives of Philosophers* of Diogenes Laertius. In the case of the remaining three entries we have failed to find Greek parallels.

The last section, "Concerning deity" (181-200) does not correspond to this general picture. Entries 188-200 were probably added later, from the *Book of Chreia* (Գիրք պիտանյից, with some different readings), whereas it is difficult to determine the origin of the rest. These sayings are ascribed to the philosopher Hermes, to Virgil, Aristotle, Socrates, Sophocles, Solon, Plato, and Epicharmus, and also to the mysterious Ariskos, T'elos, and P'ilistok'os (in all probability, these are corrupted names). These sayings have Christian content, in contrast with the pagan character of the rest of the collection.

The article contains the above-mentioned Greek parallels with the Armenian sayings (the identical numbering helps finding parallel entries), accompanied by their translation into modern Armenian.

ГООР МУРАДЯН

## ГРЕЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК ДРЕВНЕАРМЯНСКИХ «ИЗРЕЧЕНИЙ ФИЛОСОФОВ»

**Ключевые слова:** Изречения, перевод с греческого, «Парижский корпус», псевдо-Максим Исповедник, тематическое деление, языческие мудрецы.

«Изречения философов» (иногда такие сборники называются «Изречения мудрецов») сохранились во множестве армянских рукописей. Их состав и содержание, как и в греческих гномологиях, сильно варьируется. В статье Рузанны Погосян в данном номере журнала помещен составленный ею критический текст одного из вариантов сборника изречений на основе трех рукописей XIV века. Он состоит из двухсот изречений, разделенных на 23 тематических раздела: подзаголовков первого раздела (1-10) отсутствует, но его можно было бы назвать «О рассудительности»; остальные озаглавлены: «О мужестве», «О друзьях», «О правителях», «О клятве», «Об образовании», «О судьбе», «О признании», «О врачах», «О злых женах», «О законе», «О попечении», «О богатстве», «О пьянстве», «О почитании отцов», «О лести», «О благородстве», «О молчании», «О суждении», «О славе», «О смерти», «О правителях» (та же тема, что и 4-ая группа), «О божестве». Поиски их возможных греческих источников привели нас к тому, что собрание является переводом греческого сборника, относящегося к «семейству» *Loci communes*, приписываемого Максиму Исповеднику (предположительно IX век или начало X), но не полной его версии, состоящей из 71-го раздела, а какого-то сокращенного варианта. По крайней мере 175 из двухсот армянских высказываний имеют параллели с изречениями в этом сборнике, а многие являются их дословным переводом. 148 из этих 175-и присутствуют также в *Corpus Parisinum* (вероятно, VIII век), который считается главным источником собрания *Loci communes*, а 63 – в антологии Стобея, источнике «Парижского корпуса». Два изречения имеют параллели соответственно в сборниках Секунда Молчаливого и в «Жизни, учениях и изречениях знаменитых философов»

Диогена Лаэртского. Для оставшихся трех апофтегм найти греческие параллели не удалось.

Последний раздел, «О божестве» (181-200), не вписывается в эту картину. Эти изречения, видимо, были добавлены позднее: 188-200 – из «Книги хрий» (с некоторыми разночтениями), а о происхождении остальных судить трудно; они приписаны философу Гермесу, Вергилию, Аристотелю, Сократу, Софоклу, Солону, Платону, Эпихарму, а также непонятым Арискосу, Телосу, Филлестихосу (по всей вероятности, это искаженные имена); в них намечается христианская тематика, в отличие от абсолютно языческого содержания всего остального сборника.

В статье приводятся греческие параллели древнеармянских изречений с переводом на современный армянский.



## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

### ՊԱՏՄԱԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

#### Գագիկ Դանիելյան

Կիրիկյան Հայաստանն Իզգ ալ-Դին իբն Շադգադի երկերում  
(աղբյուրագիտական ներածություն)..... 5

#### Վահե Թորոսյան

Ֆրանսիական հետքեր Կիրիկիայի հայոց արքաների թագադրման ձեսում..... 32

#### Աշոտ Սարգսյան

Հայոց դարձի երկրորդ փուլը. Հիմնական քաղաքական  
օրակարգը սպասարկող ծրագիրը ..... 48

#### Օլգա Վարդապարյան

Բարսեղ Կեսարացու «Յաղագս վեցօրեայ արարչութեան»  
աշխատությունը և Մխիթար Գոշի առակները (ոտուերեն)..... 74

#### Հասմիկ Իրիցյան

Դավիթ եպս. Գեղամեցին գրի՞չ, թե՞ նոր սքանչելագործ  
միևնույն ձեռագրում (ՄՄ 3812, Հայսմավուրք)..... 94

### ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹ

#### Կարեն Մաթևոսյան

Դլաձորի համալսարանը և Վերին Նորավանքի դպրոցը ..... 110

#### Թամարա Մինասյան

Գրիչ և մանրանկարիչ Մխիթար Անեցու կյանքն ու  
ձեռագրական ժառանգությունը ..... 133

#### Լուսինե Թումանյան

Արտամետ քաղաքի գրչության կենտրոնը ..... 146

#### Գոհար Չատյան

Դրիմի նշանավոր գրիչ Նատերի՝ ընտանեկան կարևոր  
մի գրվագի ճշգրտման փորձ ..... 158

### ԲՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

#### Կարինե Մոսիկյան

Թանկարժեք քարերը և դրանց բուժական  
հատկությունները ըստ միջնադարյան աղբյուրների ..... 170

**Գայանե Սահրադյան**

18-րդ դարի հայերեն օտարապատիճը (ՄՄ 372)  
և արևելյան բժշկական ձեռագրային ավանդույթը ..... 198

**ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐ****Հակոբ Քյոսեյան**

Տիրատուր Կիլիկեցու Քարոզ եկեղեցույ, որ ասէ «Տէր, սիրեցի  
զվայելչութիւն տան քո եւ զտեղի յարկի փառաց քոց» ճառը..... 208

**Միհրան Ա. Մինասեան**

Երկու անտիպ փաստաթուղթ՝ հաշկավանքի եւ  
Կարնոյ գիւղերու ու անոնց եկեղեցիներու մասին ..... 227

**Ռուզան Պողոսյան**

«Բանք իմաստասիրաց աւգտակարք եւ պիտանացուք» ..... 250

**Գոհար Մուրադյան**

«Բանք իմաստասիրաց» ժողովածուի հունարեն աղբյուրը ..... 278

**Առեկ Աբարյան**

Առաքել Սյունեցու՝ Տյառնընդառաջի, Ծաղկազարդի,  
Հարուխյան և Վարդանանց սրբերին նվիրված անտիպ տաղերը ..... 313

**Տ. Շահե Քահանա Հայրապետյան**

Սիմեոն Երեւանցի կաթողիկոսի մի քարոզ ..... 323

**ԳՐԱՆՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ****Ազատ Բոզոյան, Զարուհի Հակոբյան**

Գևորգ Դազարյան, Ուղղափառ հայք, Երևան, 2024, 241 էջ ..... 336

Բանբեր Մատենադարանի հանդեսի հոդվածների  
ձևավորմանը վերաբերող պահանջներ ..... 344

## CONTENTS

### HISTORY AND PHILOLOGY

#### **Gagik Danielyan**

Cilician Armenia in the Works of ʿIzz al-Dīn ibn Shaddād  
(a Critical Introduction) .....5

#### **Vahe Torosyan**

French Traces in the Coronation Ordo of the Armenian Kingdom of Cilicia..... 32

#### **Ashot Sargsyan**

The Second Phase of the Christianisation of Armenia:  
A Program Serving a Fundamental Political Agenda .....48

#### **Olga Vardazaryan**

Basil of Caesarea's Hexaameron and the Parables of Mkhit'ar Gosh..... 74

#### **Hasmik Iritsyan**

Bishop David Geghamets'i as a Scribe or a New Wonder-worker  
in the Same Manuscript? (Ms M3812, Synaxarium).....94

### MANUSCRIPT CULTURE

#### **Karen Matevosyan**

Gladzor University and the School of Verin (Upper) Noravank' Monastery..... 110

#### **Tamara Minasyan**

The Life and Manuscript Legacy of the Scribe and Miniaturist Mkhit'ar Anets'i.....133

#### **Lusine Tumanyan**

The Scriptorium of Artamet.....146

#### **Gohar Chatyan**

An Attempt to Clarify an Important Family Episode of the  
Famous Crimean Scribe Nater.....158

### NATURAL SCIENCES

#### **Karine Mosikyan**

Gemstones and Their Medicinal Properties According to Medieval Sources.....170

#### **Gayane Sahradyan**

A 18th Century Armenian Pharmacopoeia Akhrabadin (M 372)  
and The Eastern Medical Manuscript Tradition.....198

## PUBLICATIONS

### **Hakob Kyoseyan**

Tiratur Kilikets'i's *Sermon to the Church* "LORD, I have loved the habitation of your house, and the place where your honour dwelleth" ..... 208

### **Mihran A. Minasian**

Two Previously Unpublished Documents on the Khachgavank Monastery, Villages of Garin (Erzeroum) and Their Churches ..... 227

### **Ruzan Poghosyan**

"Useful and Beneficial Sayings of Philosophers" ..... 250

### **Gohar Muradyan**

The Greek Source of the Sayings of the Philosophers ..... 278

### **Arevik Arabyan**

Unpublished Odes (Taghs) of Aṙak'el Siwnets'i Dedicated to the Feasts of Candlemas, Palm Sunday, Easter, and the Saint Vardanids ..... 313

### **Fr. Shahe Hayrapetyan**

A Sermon by Catholicos Simēon Erevants'i ..... 323

## BOOK REVIEW

### **Azat Bozoyan, Zaruhi Hakobyan**

Gevorg Kazaryan, *Orthodox Armenians*, Yerevan, 2024, 241 p. .... 336

## СОДЕРЖАНИЕ

### ИСТОРИЯ И ФИЛОЛОГИЯ

#### **Гагик Даниелян**

Киликийская Армения в сочинениях Изз Ад-Дина ибн Шаддада  
(историографическое введение)..... 5

#### **Ваэ Торосян**

Французский след в коронационном ритуале Армянского  
Киликийского царства..... 32

#### **Ашот Саргсян**

Второй этап обращения армян в христианство: программа, обслуживающая  
основную политическую повестку..... 48

#### **Ольга Вардазарян**

«Шестоднев» Василия Кесарийского и притчи Мхитара Гоша..... 74

#### **Асмик Ирицян**

Епископ Давид Гегамеци как писец или новый чудотворец в одной и той же  
рукописи? (№ 3812 из собрания Матенадарана, Синаксарий / Айсмавурк)..... 94

### РУКОПИСНАЯ КУЛЬТУРА

#### **Карен Матевосян**

Университет Гладзор и школа монастыря Верин (Верхний) Нораванк..... 110

#### **Тамара Минасян**

Жизнь и рукописное наследие писца и миниатюриста Мхитара Анеци..... 133

#### **Лусине Туманян**

Скрипторий города Артамет..... 146

#### **Гоар Чатян**

Попытка уточнения важного семейного эпизода известного  
крымского писца Натера..... 158

### ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

#### **Карине Мосикян**

Драгоценные камни и их целебные свойства по  
средневековым источникам..... 170

**Гаяне Сахрадян**

Армянская фармакопея *ахрабадин* XVIII века (рукопись М372)  
в традиции восточных медицинских рукописей.....198

**ПУБЛИКАЦИИ****Акоп Кеосеян**

«Церковная проповедь Тиратура Киликеци, гласящая Господи!  
Возлюбил я обитель дома Твоего и место жилища славы Твоей».....208

**Мигран Минасян**

Два ранее не публиковавшихся документа о Хачкаванке и  
деревнях Карина (Эрзерум).....227

**Рузан Погосян**

«Полезные и поучительные изречения философов».....250

**Гоар Мурадян**

Греческий источник древнеармянских «Изречений философов».....278

**Аревик Арабян**

Неизданные стихи Аракела Сюнеци о Сретении Господнем, Вербном  
воскресении, воскресении Христа и посвященные Святым Варданидам.....313

**Священник Шагэ Айрапетян**

Проповедь католикоса Симеона Ереванци.....323

**РЕЦЕНЗИЯ****Азат Бозоян, Заруи Акобян**

Геворг Казарян, *Православные армяне*, Ереван, 2024, 241 с.....336

**ԲԱՆԹԵՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ**

**Հատոր 38**

**BULLETIN OF MATENADARAN**

**Volume 38**

**ВЕСТНИК МАТЕНАДАРАНА**

**Том 38**

Ձևավորումը և էջադրումը՝ Անահիտ Խանգադյանի  
Շապիկի ձևավորումը՝ Մարտիրոս Տոլմանեանի  
Շապիկին՝ Ծնունդ, ծաղկող՝ Մխիթար Անեցի, Ավետարան, 14-րդ.դ, ՄՄ 7740:  
Սրբագրիչ՝ Արմինե Գրիգորյան  
Տեխնիկական խմբագիր՝ Մարիամ Բրուտյան  
Հրատարակչական խմբագիր՝ Հայկ Համբարձումյան

Ձափսը՝ 70×100 1/16, տպագրական մամուլ՝ 22, տպահանակ՝ 150

Մատենադարան

Մերոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի

ինստիտուտի հրատարակչություն, Երևան, Մաշտոցի պող. 53, հեռ. (010) 513033

[publishing.matenadaran@gmail.com](mailto:publishing.matenadaran@gmail.com)

Ամսագրի թվային տարբերակը՝

[banber.matenadaran.am/download-category/բանբեր-մատենադարանի/](http://banber.matenadaran.am/download-category/բանբեր-մատենադարանի/)